

TÜRKİYE’NİN 1970’Lİ YILLARI VE MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ

Murat KARATAŐ¹

Öz: Türkiye’nin 1970’li yılları, Cumhuriyet dönemi siyasî tarihinin en buhranlı yıllarından birisi olma özelliği taşır. “*Ara Rejim*” şeklinde bir askeri vesayetin yaşandığı dönemin ilk yıllarında ortaya çıkan partiler üstü hükümet modeli ülkenin temel sorunlarını çözemediği gibi bunların daha da kronik bir durum kazanmasına sebep oldu. Ara Rejim dönemini bitiren 1973 seçimleri Bülent Ecevit liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) zaferiyle sonuçlandı. Uzun uğraşlar sonunda CHP – MSP koalisyon hükümeti tarihi yanılığı ortadan kaldırma iddiasıyla kuruldu. Bu hükümetin dış politikadaki en önemli çıkışı Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) oldu. CHP lideri Ecevit’in Kıbrıs zaferini sandıktan tek başına iktidar olma yolunda kullanarak koalisyonu bozması ülkeyi yeni bir sürece soktu. Türkiye güçlü bir hükümetin olmadığı bu süreçte bir yandan ABD’nin askeri ve ekonomik ambargosu gibi dış kaynaklı problemlerle boğuşurken, bir yandan da yüksek enflasyon, anarşi, yolsuzluk ve yoksulluk gibi iç problemlerle karşı karşıya kaldı. Siyasî cepheleşmenin/kutuplaşmanın sık sık gündeme geldiği 1970’li yılların ikinci yarısındaki en önemli gelişmelerden birisi de Milliyetçi Cephe adıyla tanınan koalisyon hükümetleri oldu. Bu dönemde merkez solu temsil eden CHP’ye karşı siyasî yelpazenin sağında yer alan milliyetçi-muhafazakâr partilerin güç birliği şeklinde ifade edilen Milliyetçi Cephe Hükümetleri iki kez kuruldu. Bu hükümetlerin ilki Mart 1975 – Haziran 1977 tarihleri arasında, ikincisi ise Temmuz 1977 – Ocak 1978 tarihleri arasında Türkiye’yi yönetti. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti; Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ve Mili Selamet Partisi (MSP)’den oluşurken, İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ise AP, MHP ve MSP üçlüsünün bir araya gelmesiyle oluştu. Dönemde AP’nin Kasım 1979 – 12 Eylül 1980 tarihleri arasında tek başına iktidar olduğu MHP ve MSP tarafından desteklenen hükümet kerhen/örtülü Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak nitelendi. Demirel 12 Mart 1971’de iktidardan uzaklaştırılmasına

¹ Dr. Abdullah Gül Üniversitesi, Atatürk İlkleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Kayseri/Türkiye, murat.karatas@agu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1174-5828.

rağmen 1970'li yıllarda açık ya da örtülü şekilde oluşturduğu Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile dönemin en uzun süreli koalisyonunu kurarak ülkeyi yönetti. Bununla birlikte Milliyetçi Cephe Hükümetlerini oluşturan partilerin önceliklerinin farklılığı dönemde iç politikada ekonomik, siyasi ve sosyal sorunların çözülememesine neden oldu. Dış Politika'nın konuları ise Kıbrıs Meselesi ve bunun çevresinde oluşan ABD'nin silah ambargosu, Ege Sorunu, Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi oldu. Makalede Milliyetçi Cephe Hükümetleri ve uygulamaları döneme ait basın örnekleri ve araştırma inceleme eserlerden faydalanılarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ara Rejim Dönemi, CHP, Kıbrıs Meselesi, Milliyetçi Cephe Hükümetleri, Süleyman Demirel.

TURKEY'S 1970S AND NATIONALIST FRONT GOVERNMENTS

Abstract: Turkey's 1970s have the characteristic of being one of the most depressing years in the Republican era's political history. The non-partisan government model that emerged in the first years of the period of military tutelage in the form of the "Intermediate Regime" could not solve the main problems of the country and caused them to become even more chronic. The 1973 elections, which ended the Interim Regime period, resulted in the victory of the Republican People's Party (CHP) led by Bülent Ecevit. After long struggles, the CHP – MSP coalition government was established with the claim of eliminating the historical mistake. The most important output of this government in foreign policy was the Cyprus Peace Operation (1974). CHP leader Ecevit's use of the Cyprus victory to come to power alone from the ballot box and breaking the coalition put the country in to a new process. In this process, in which Turkey did not have a strong government, on the one hand, it struggled with external problems such as the military and economic embargo of the USA, on the other hand, it faced internal problems such as high inflation, anarchy, corruption and poverty. One of the most important developments in the second half of the 1970s, when political confrontation/polarization was frequently on the agenda, was the coalition government known as the Nationalist Front. In this period, the Nationalist Front Government, which are expressed as the union of forces of the nationalist-conservative parties on the right of the political spectrum, against the CHP, which represent the centre-left, were established twice. The first of these governments ruled Turkey between March 1975 and June 1977, and the second between July 1977 and January 1978. First Nationalist Front Government; While the Justice Party (AP), the Nationalist Movement Party (MHP), and the National Salvation Party (MSP), consisted of the Second Nationalist Front Government, the AP, MHP and MSP came together. The government, in which the AP was

in power alone between November 1979 and September 12, 1980 and supported by MHP and MSP was described as a blasphemy/covert Nationalist Front. Although Demirel was removed from power on March 12, 1971, he ruled the country by establishing the longest-lasting coalition of the period with the Nationalist Front Governments, which he formed openly or covertly in the 1970s. However, differences in the priorities of the parties that make up the Nationalist Front Governments caused the economic, political and social problems to be resolved in domestic politics in the period. The subjects of foreign policy were the Cyprus Issue and USA arms embargo formed around it, the Aegean Issue, and the reorganization of Turkey-EEC relations. In the article, the Nationalist Front Governments and their practices will be analyzed by making use of press samples and research studies of the period.

Key Words: Interim Regime Period, CHP, Cyprus Issue, Nationalist Front Governments, Süleyman Demirel.

Giriş

Türkiye, 1960'lı yılları 27 Mayıs'ın gölgesinde geçirdi. Dönemin ilk yarısında siyaset kurumu üzerinde mutlak egemen olan askerlerin etkisi ikinci yarıda göreceli olarak etkisini kaybetti. Bununla birlikte darbe sonrasında eski DP'lilere getirilen seçme ve seçilme yasağı gündemi meşgul eden en önemli konuların başında geldi. Öyle ki dönem boyunca Adalet Partisi (AP) yönetimi -gerek Ragıp Gümüşpala gerekse de Süleyman Demirel dönemlerinde- bu sorunu çözme noktasında askerler ve parti içi muhalefetle karşı karşıya geldi. Sonuçta 1970'in sonuna gelindiğinde bu sorunun Türk siyasetine dönük önemli sonucu AP'nin bölünmesi ve içinden Demokratik Parti'nin (DP) çıkması oldu. Bu durumun ortaya çıkmasında başta Celal Bayar olmak üzere eski DP'lilerin Başbakan Demirel'in affı kendi siyasi geleceği uğruna çıkarmadığı düşüncesi etkili oldu.²

Diğer taraftan 1971 yılına girilirken Başbakan Demirel'in ülkeyi yönetme noktasında gösterdiği zafiyet yeni darbe söylentilerini ortaya çıkarıyordu. Darbe söylentilerinin temelinde ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda yaşanan bozulma ve ordu içinde de karşılık bulan sosyalist bir darbe arayışı vardı.³ Nitekim bu durum Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç tarafından “*Kimse Silahlı Kuvvetler bir ihtilal yapamaz garantisini*

² Murat Karataş, “27 Mayıs 1960 Sonrası Merkez Sağda Bir Siyasal Aktör Olarak Ferruh Bozbeyli ve Demokratik Sağ Düşüncesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 42, Cilt: 126, Sayı: 248, İstanbul, 2020, s. 222.

³ Ali Topuz, *Değişimi Yaşamak (1932 – 1972)*, Söyleşi: Hikmet Bila, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 451.

veremez, olası bir ihtilal durumunda sağ bu ihtilale engel olamayacağı gibi ihtilal sol bir ihtilal olacaktır ve genç subayın fikri buna yatkındır”⁴ şeklinde ifade ediliyordu. Tağmaç'ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere toplumdaki ideolojik ayrışma ordu içinde de görülmekte ve ordu üst yönetimi bu durumu gerek kendilerinin gerekse de toplumsal hayatın geleceği için tehlike olarak görmekteydi.

Sonunda ordu üst yönetimi 12 Mart 1971 tarihinde verdiği muhtıra ile Başbakan Demirel'i istifaya zorlarken olası bir emir komuta dışındaki Sol darbenin de önünü alıyordu. Genelkurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanının imza koyduğu muhtıranın muhatabı Demirel'in istifası üzerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay muhtıranın ön gördüğü reformları hayata geçirecek bir hükümetin kurulması için siyasi parti liderleriyle görüşmeleri başlattı. Bu görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanı Sunay'a siyasi parti liderlerinin karma hükümetin kurulması ve erken seçim yapılması gibi teklifleri öne sürdükleri görüldü.⁵

Bu görüşmeler sonunda Cumhurbaşkanı Sunay başbakanlık görevini CHP'nin Kocaeli Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim'e verdi.⁶ Bu dönemde uluslararası camiada tanınması, yabancı dil bilmesi, AP çevrelerince de kabul edilebilir olması Erim ismini öne çıkardı.⁷

Bununla birlikte muhtıraya ilk anda tepki gösteren CHP lideri İsmet İnönü, kısa süre sonra Erim Hükümetini destekleme kararını kamuoyuna açıkladı. Ancak bu karar İnönü ile CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in yollarının ayrılmasına neden oldu. Bu süreçte Ecevit, muhtırayı Yunan askeri cuntasına benzeterek, CHP'nin içini karıştırma hedefi güttüğünü, müdahalenin asıl kendisine ve Ortanın Soluna karşı yapıldığını söyleyerek partideki görevinden ayrıldı.⁸ Bu gelişme karşısında CHP lideri İnönü ise, Ortanın Solu söyleminin kendisi tarafından ortaya atıldığını ayrıca Erim'in başbakan

⁴ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 181-182.

⁵ *Milliyet*, 18 Mart 1971.

⁶ Metin Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965 – 1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 226.

⁷ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 166.

⁸ Çevikçe ye göre, 12 Mart'ın ilk günlerinde muhtıraya karşı bir tepki vermeyen Ecevit, parti içinde Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu'ndan sonra en önemli rakibi olan Nihat Erim'e başbakanlık görevinin verilmesi üzerine sert bir çıkış yapmak zorunda kalmıştı. Öyle ki bu süreçte “Benim siyasi hayatım bitti. Bir daha siyaset yapamam” şeklinde çevresine konuşmuştu. Erol Çevikçe, *Hala İyimserim*, Bilfem Yayınları, İstanbul, 2018, s. 103.

olarak görevlendirilmesini Ortanın Solu düşüncesine karşı bir gelişme olarak değerlendirmenin abartılı bir yorum olduğunu ifade etti.⁹

1.Ara Rejim Hükümetleri ve Uygulamaları

Ara Rejim döneminde askerlerin denetiminde dört hükümet kuruldu. Bunlar sırasıyla Nihat Erim (2 kez), Ferit Melen ve Naim Talu tarafından kuruldu. Bu hükümetlerin baskın yanı sıra askerlerin tam desteğine rağmen kısa süreli olmalarıdır. Söz konusu hükümetlerin ömrü muhafazakârları ve reformcuları bir arada bulundurması, parlamentoya dayanmaması vb. faktörlerden belirlendi.¹⁰

Muhtıradan bir hafta sonra Cumhurbaşkanı Sunay, Prof. Dr. Nihat Erim'e hükümeti kurma görevi verdi.¹¹ Büyük çoğunluğu alanında uzman isimlerden oluşan hükümet, TBMM'den 7 Nisan 1971 tarihinde güvenoyu aldı.¹² Başbakan olarak basının karşısına çıkan Erim, hükümetinin başlıca görevinin anayasanın öngördüğü reformları hayata geçirmek olduğunu kamuoyuna açıkladı.¹³ Bununla birlikte silahlı sol grupların dönemde yaptığı eylemler güvenlikçi anlayışının öne çıkması sonucunu doğurdu. Bu anlayışın ilk uygulaması "*Balyoz Harekâtı*"¹⁴ sonrasında aralarında Ankara ve İstanbul'unda olduğu on bir ilde sıkıyönetim ilanı şeklinde gelişti.¹⁵

Diğer taraftan bu dönemde Necmettin Erbakan'ın başında olduğu Milli Nizam Partisi (MNP) ve Behice Boran'ın başında bulunduğu Türkiye İşçi Partisi (TİP) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Mahkeme MNP için dini siyasete alet ettiği müesses nizamı (kurulu düzen) yıkarak yerine şeriat düzeni kurmak gerekçesini öne sürüyordu. TİP için ise siyasi partiler, Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak ve geliştirmek veyahut yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar

⁹ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP 1960 – 1971*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 394.

¹⁰ Murat Karataş, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, Tekirdağ, 2019, s. 88.

¹¹ *Milliyet*, 20 Mart 1971.

¹² *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1971.

¹³ Muhtıranın da gerekçesini oluşturan reformlar Erim tarafından eğitim, enerji ve tabii kaynaklar, hukuk ve adalet, toprak, yönetim başlıklarıyla ifade edildi. *Milliyet*, 8 Nisan 1971.

¹⁴ İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un THKP-C militanlarınca kaçırılması üzerine Başbakan Erim'in "*Alınacak tedbirler hemen başlarına balyoz gibi inecektir.*" açıklamasıyla ülkedeki sol örgütlere karşı başlatılan harekâttir. *Hürriyet*, 23 Nisan 1971.

¹⁵ Erim Hükümeti Sıkıyönetimin gerekçesini "*Laik Cumhuriyete karşı faaliyetleri kontrol etmek, Anarşi olaylarına son vermek, Doğu illerindeki bölücü faaliyetleri durdurmak, Kıbrıs'a olası harekât için uygun ortam sağlamak*" şeklinde kamuoyuna duyurmuştu. *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1971.

yaratarak millet bütünlüğünü bozma amacı güdemezler gerekçesini öne sürüyordu.¹⁶ Burada dikkati çeken nokta MNP lideri Erbakan ve diğer yöneticiler hakkında bir yargılamaya gidilmezken, TİP lideri Boran ve çok sayıda yönetici 141. Ve 142. Maddelerden mahkûm oldular.¹⁷

Bu dönemde Erim Hükümeti, içeride güvenlikçi politikaların dışında sıkı maliye politikalarına yönelirken, dış politikada ise Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri soğuttu ve ABD'ye yönelen bir politika hayata geçirdi. Dönemde buu politikanın bir gereği olarak haşhaş ekimi yasaklanırken¹⁸, ülkenin farklı noktalarında NATO hava savunma sistemleri kuruldu.¹⁹

Askerler tarafından kendisine ciddi destek verilen Erim hükümeti, kuruluşundan yaklaşık dokuz ay sonra istifa etti. Bu sonuç iki faktörden beslendi. Bunlardan ilki hükümet listesinde kendini gösteren reformcu ve muhafazakâr çekişmesi, ikincisi ise Demirel'in hükümete karşı geliştirdiği eylemler oldu.²⁰ Cumhurbaşkanı Sunay tarafından dönemde kendisine ikinci kez hükümeti kurma görevi verilen Erim, meclisten güvenoyu almayı başardı.²¹ Erim'in bu hükümeti de reformları önceledi. Bununla birlikte söz konusu hükümette teknokrat isimlere yer verilmemesi önemli bir ayrım oldu. Cumhurbaşkanı Sunay ve askerlerin Erim'den Devlet Güvenlik Mahkemesinin (DGM) kurulması, sıkıyönetimin uzatılması gibi güvenliği önceleyen istekleri hükümetle diğer siyasi partileri karşı karşıya getirdi. Bu tartışma sonuçta Erim Hükümetinin istifasını ortaya çıkardı.

Erim'in ikinci kez istifa ettiği atmosferde Cumhurbaşkanı Sunay, Erim'in iki hükümetinde de Milli Savunma Bakanlığı görevini üstlenen Güven Partisi (GP) Van Senatörü Ferit Melen'e hükümeti kurma görevi verdi.²² Melen kuracağı hükümet anarşiyi önleme, reformları yapma amacı taşıyan bir

¹⁶ *Hürriyet*, 21 Mayıs 1971; *Milliyet*, 21 Temmuz 1971.

¹⁷ Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961 – 1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21-22; Nurettin Nebati, *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154.

¹⁸ Yasak karşılığında ABD Erim Hükümetine üç yıllık süre için 35 milyon dolar vermeyi önermiş, hükümet de bunu kabul etmiştir. Barış Doster, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye – ABD İlişkileri", *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Der: Behlül Özkan – Tolga Gürakar, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 324.

¹⁹ Suavi Aydın - Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 221.

²⁰ Hüseyin Demirel, *12 Mart'ın İçyüzü*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s. 264.

²¹ *Milliyet*, 23 Aralık 1971.

²² *Milliyet*, 15 Mayıs 1972.

partiler üstü hükümet olacaktı.²³ AP ile CHP seçimlerin zamanında yapılmasını şart koşarak bu hükümete üye ve güvenoyu verdi. Bununla birlikte hükümet programında toplum hayatını ilgilendiren reformlar hayata geçirildikten sonra seçimlerin yapılacağı dile getirildi.²⁴

Diğer taraftan ülke yönetiminde bunlar yaşanırken dönemde askerlerin özel önem verdiği CHP'de de çalkantılı bir süreç yaşanıyordu. 12 Mart'ın ilk günlerinde CHP Genel Sekreterliği koltuğunda otururken muhtıranın kendisine ve ortanın soluna karşı yapıldığını iddia ederek istifa eden Bülent Ecevit yaklaşık bir yıl sonra İnönü ile liderlik yarışına giriyor ve onu koltuğundan ediyordu. İnönü'nün bu süreçte önce parti genel başkanlığından daha sonra da CHP üyeliği ve milletvekilliğinden istifa etmesi ile bir dönem kapanıyordu.²⁵ Ecevit'in liderlik yarışını kazanması üzerine partideki önemli karşıtlarından biri olan Kemal Satır ve çevresi de partiden istifa ederek Cumhuriyetçi Parti (CP) adıyla yeni bir parti kurdu. Bu parti kısa bir süre sonra daha önce Ortanın Solu düşüncesine itiraz ederek CHP'den ayrılan Turhan Feyzioğlu'nun GP ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını aldı.²⁶

Muhtırada açıkça ifade edilmese de aslında askerler açısından muhtıranın temel gerekçelerinden birisinin anayasa değişikliği sorunu olduğunu söylemek mümkündür. Zira başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç olmak üzere askerlere göre ülkedeki ekonomik, siyasi ve sosyal bozulmanın merkezinde mevcut anayasa yer alıyordu. Onların bu görüşü benzer şekilde dönemde AP tarafından da bu anayasa ile ülke yönetilemez şeklinde dile getirildi.²⁷ Aslında dönemde gerek askerler gerekse de siviller ülke yönetiminde zafiyet yaşandığında “*kabahat yükleme*” yoluyla Anayasayı suçlayarak sorumluluktan kaçma düşüncesini ortaya koymaktaydı.²⁸ Askerlerin ve AP'nin bu şekilde düşündüğü süreçte CHP,

²³ *Hürriyet*, 16 Mayıs 1972.

²⁴ *Milliyet*, 30 Mayıs 1972.

²⁵ Suna Kili, *1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 328-339; Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1919 – 1979*, Doruk Matbaası, Ankara, 1979, s. 542-564.

²⁶ Ertuğrul Günay – Altan Tuna, *Muhtıradan Darbeye Türkiye’de Siyasetin Açıklamalı Kronolojisi (1971 – 1982)*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 54-64.

²⁷ AP, 1969 seçimleri öncesi hazırladığı Anayasa değişikliği teklifinde, yürütmenin daha etkili hale getirilmesi, Tabii Senatörlüğün kaldırılması, gensoru hakkının düzenlenmesi, Hükümete Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi gibi istekler vardı. Şükrü Karatepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 241.

²⁸ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1979, s. 69.

sorunun Anayasa'dan değil Anayasa'nın gereği gibi uygulanmamasından kaynakladığı görüşünü dile getirdi.²⁹

Sonuçta Ara Rejim döneminde 1961 Anayasası üç kez değişikliğe uğradı. Bu değişiklikler Temmuz 1971, Eylül 1971 ve Mart 1973 tarihlerinde gerçekleşirken 1961 Anayasasının kişi hak ve özgürlüklerini genişleten kırkın üzerinde madde yürürlükten kaldırıldı ayrıca Anayasaya on bir yeni geçici madde eklendi.³⁰ Değişiklikler sırasında mecliste yer alan partilerden sadece CHP, 1961 Anayasasından memnun olduklarını hiçbir maddesinin değiştirilmesini istemediklerini ayrıca ülkenin olağanüstü bir rejimle değil, normal rejime dönerek yaşaması gerektiğini açıkladı. AP ve DP ise değişiklikleri blok olarak destekledi.³¹

Diğer taraftan Ecevit'in CHP'nin başına geçmesi ve sonrasında hükümetteki dört CHP'li bakanı istifa ettirmesi Melen Hükümeti'ni iyiden iyiye AP'nin etkisine soktu. Ancak yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimi söz konusu hükümetin kaderini belirleyen asıl konu olacaktı. Mart 1973'e gelindiğinde asker – sivil arasındaki temel çatışma konusu Çankaya Köşkü'ne çıkacak ismin kim olacağı noktasında yaşanacaktı.

Türkiye, 13 Mart 1973 günü yeni Cumhurbaşkanının seçimine kilitlendi. Bu süreçte ortada iki emekli asker ve bir sivil olmak üzere üç aday vardı. Bunlar Faruk Gürler, Tekin Arıburun ve Ferruh Bozbeyle idi. Adaylardan Gürler, 12 Mart muhtırasına imza koyan dört isimden biri olup Ağustos 1972'de oturduğu Genelkurmay Başkanlığı koltuğunu Cumhurbaşkanı olmak için terk etmişti. Mecliste 13 Mart günü başlayan sonuçsuz seçim turları 6 Nisan 1973 tarihinde Fahri Korutürk'ün seçilmesiyle sonlandı. Kimi çevrelerce meclisin rüşütünü ispat ettiği değerlendirilmesinin yapıldığı bu süreçte seçileceğine kesin gözüyle bakılan Gürler seçilemedi. Bu durumun temel sebebi ordu ve siyaset kurumu içinde yaşanan parçalanma olmakla birlikte daha da önemlisi AP ve CHP liderlerinin genel seçimlerde seçmene bir muhtıracıyı Çankaya Köşküne çıkararak olmayı anlatamayacağı korkusu oldu.³²

²⁹ Bülent Ecevit, *Bu Düzen Değişmelidir*, Ulusal Yayınları, Ankara, 1968, s. 82-84.

³⁰ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih 1960 – 1980", *Türkiye Tarihi – 4 Çağdaş Türkiye 1908 – 1980*, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 232.

³¹ Ferruh Bozbeyle, *Yalnız Demokrat*, (Haz. İhsan Dağı-Fatih Uğur), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 342-243.

³² Cumhurbaşkanlığı Seçimi (1973) sürecinde yaşananlar için Bkz. Murat Karataş, "Türkiye'de Asker – Sivil İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi", *Antik Çağdan Günümüze Tarih Yazıları II*, Ed. Doç. Dr. Metin Kopar, İksad Yayınevi, Ankara, 2021.

Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Melen hükümeti istifa etti.³³ Hükümetin istifası üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk, Kontenjan Senatörü Naim Talu'ya hükümeti kuma görevi verdi. Talu Hükümeti, partiler üstü bir nitelik taşımaması ayrıca altı ay sonra ülkeyi genel seçimlere götüreceği gibi nedenlerle meclisten güvenoyu aldı.³⁴ Talu Hükümeti, önceki hükümetlerden farklı olarak meclisteki partilere dayandı ve bu yönüyle de partiler üstü bir nitelik taşımadı. Görevde bulunduğu süre içinde hükümet ülkede huzur ve asayiş sağlama, sıkıyönetimi kaldırma, seçim yasasını değiştirerek seçimlerin zamanında yapılmasını amaçladı.³⁵ Sonuçta genel seçimler sonrası Başbakan Talu, muhtıra döneminin son hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanı Korutürk'e sundu.³⁶ Ancak Ara Rejim dönemini bitiren seçimlerden sonra CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulması yaklaşık yüz gün sürdü. Böyle bir süreçte yeni hükümet kuruluncaya kadar ülkeyi müstafî Talu Hükümeti yönetti.

2. Genel Seçimler (1973) ve CHP – MSP Koalisyon Hükümeti

Türkiye'de 12 Mart ile başlayan ara rejim dönemi 14 Ekim 1973 seçimleri ile bitti. AP ve CHP arasında geçmesi beklenen seçimlerden Ecevit liderliğindeki CHP sandıktan birinci parti olarak çıktı. Bu sonucun iki faktörden beslendiğini söylenebilir. Bunlardan ilki CHP'nin 1965 seçimleri öncesinde başlattığı Ortanın Solu söyleminin ve 1972'de Ecevit şahsında oluşan parti liderliğinin toplumun geniş kitleleri tarafından benimsenmesidir. İkincisi ise AP tabanına oynayan DP ve MSP tarafından oyların bölünmesidir. Kanaatimizce ikinci faktör daha etkili olup ilerleyen süreçte MC Hükümetinin oluşmasına da etki etmiştir.

Seçim sonuçlarına göre 450 milletvekilinin yer alacağı mecliste CHP, 185 sandalye ile temsil edilir iken, rakibi AP ise 149 sandalye ile temsil edilecekti.³⁷ Bu sonuçlara göre Türkiye için tek başına hükümet söz konusu değildi. Ara Rejim dönemini bir nevi koalisyonlar şeklinde geçiren ülke, seçimlerden sonra yine koalisyon gerçeğiyle yüz yüze geldi. Meclis'in 24

³³ *Milliyet*, 8 Nisan 1973.

³⁴ Bülent Ecevit, "CHP ara rejim hükümeti ile özdeşleşmemelidir." diyerek Talu Hükümetine hem üye hem de güvenoyu vermemiştir. *Hürriyet*, 27 Nisan 1973.

³⁵ Muhtıra dönemi boyunca devam eden sıkıyönetim uygulaması 26 Eylül 1973 tarihinde tamamen kaldırıldı. *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1973.

³⁶ *Milliyet*, 24 Ekim 1973.

³⁷ Metin Toker, *Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül'e)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 14; Ali Gevgili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 750-756.

Ekim'de açılmasından üç gün sonra Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini CHP lideri Ecevit'e verdi.³⁸

CHP lideri Ecevit, sırasıyla AP, DP ve MSP ile koalisyon kurma görüşmelerinde bulundu ancak başarısızlık üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk'e görevi iade etti. Bundan sonra hükümet kurma görevi kendisine verilen AP lideri Demirel'de CHP, DP ve MSP ile koalisyon kurma görüşmelerinde bulundu. Ancak Demirel'de başarılı olamayarak Cumhurbaşkanı Korutürk'e görevi iade etti. CHP ve AP'nin hükümet kuramadığı bu süreçte ülkeyi müstafi Naim Talu hükümeti yönetti. Nihayet süreçte kendisine ikinci kez hükümet kurma görevi verilen Ecevit'in MSP lideri Erbakan ile anlaşması üzerine 26 Ocak 1974 tarihinde CHP – MSP koalisyon hükümeti kuruldu. Ecevit Hükümeti, 7 Şubat 1974 tarihinde mecliste yapılan oylamada 136 hayır, 2 çekimser oya karşılık 235 oyla güvenoyu aldı.³⁹

Türk siyasal hayatında CHP – MSP koalisyon hükümeti özellikli bir yer tutar. Koalisyonun bileşenlerinden CHP kendisini laikliğin savunucusu olarak görürken MSP ise İslamcı siyasetin temsilcisi olarak görüyordu. Ecevit'in ifadesi ile tarihi yanlışlığı ortadan kaldırmayı hedefleyen koalisyon hükümeti aynı zamanda MSP'nin siyasal meşruiyet kazanmasını sağlayacaktı.⁴⁰ Erbakan'ın Başbakan Yardımcısı olarak yer aldığı hükümet listesinde MSP, yedi bakanlık aldı. Bunlardan Adalet Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı parti açısından en önemlileri idi. Aslında Avrupa Ekonomik Topluluğu, NATO ve laiklik gibi bazı temel konularda önemli değerlendirme farkları olan iki partinin hükümet protokolü parti tabanlarını ve genel kamuoyunu rahatlatmayı amaçladı. Bu anlamda protokol israftan kaçınma ve üretimi artırma, kooperatifleşme, sanayileşme gibi konulara öncelik veriyor ayrıca “Cumhuriyetin 50. Yılı” vesilesiyle, düşünce suçlarını ve eski DP'lileri de kapsayan af yasası çıkarmayı vaat ediyordu.⁴¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi CHP – MSP koalisyon hükümeti kurulurken her iki partinin birbirine uyum sağlayacağı ve en kısa sürede ülkeyi

³⁸ Cumhuriyet, 28 Ekim 1973.

³⁹ Milliyet, 8 Şubat 1974.

⁴⁰ Ecevit tarihi yanlışlığı ile Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devletçi-laik merkez ile İslami-muhafazakâr çevre arasındaki sosyo-politik ayrımı ve bunun doğurduğu kutuplaşmayı ifade ediyordu. Mustafa Çolak, *Karaoğlan Bülent Ecevit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 174.

⁴¹ Şengün Kılıç Hristidis – Ersel Ergüz, *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar 1946 – 1992*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 524-527.

normalleştirileceği gibi varsayımdan hareket edilmişti. Ancak söz konusu iki parti arasındaki çatışma noktaları kısa süre içinde ortaya çıktı ve iyi niyetli yaklaşımlar yerini giderek derinleşen uyuşmazlığa bıraktı.

CHP, 1923-1950 yılları arasında ülkeyi tek başına yönetti. DP'ye 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidarı devreden CHP on yıl boyunca muhalefette yer aldı. 1961 – 1965 yılları arasında ülkeyi yöneten dört koalisyon hükümetinin üçü CHP liderliğinde kuruldu. 1965 – 1974 yılları arasında muhalefette yer alan CHP'nin ne pahasına olursa olsun iktidar olma isteği MSP'nin koalisyon ortağı olması sonucunu doğurdu.

Bununla birlikte CHP – MSP koalisyon hükümeti daha yolun başında Genel Af konusunda kriz yaşadı. Teklifin görüşmeleri sırasında MSP içindeki 20 milletvekilinin muhalefet partileri ile hareket ederek 141. ve 142. Maddelerin kaldırılmasına itiraz ettikleri görüldü.⁴² Koalisyon protokolüne ve hükümet programına aykırı bu durum MSP lideri Erbakan'ın 163. Madde kaldırılacaksa 141. ve 142. Maddede kaldırılacak şeklindeki kararlılığıyla çözüldü.⁴³ Bundan sonraki süreçte farklı konularda iki parti arasında ayrılık ve tartışma yaşanmasına rağmen asıl ayrılık konusu Kıbrıs Barış Harekâtının ortaya çıkardığı atmosfer oldu. Ecevit'in Kıbrıs Barış Harekâtını siyasi alanda kendisi ve partisi adına sahiplenmesi koalisyonun sonunu getirdi. Ecevit bu CHP'nin tek başına iktidara geleceğini düşündüğü erken seçime gitmek için hükümeti bozdu.⁴⁴ Ancak mecliste MSP'nin de içinde olduğu sağ partiler erken seçim kararı almayarak ona bu şansı vermedi.

2.1. CHP – MSP Hükümeti ve Kıbrıs Krizi

Kıbrıs'ta, adanın Yunanistan'a bağlanması amacı taşıyan darbe 15 Temmuz 1974 tarihinde yapıldı. Darbe sonrasında Cumhurbaşkanı Makarios adadan kaçarken, Yunanistan'daki faşist cuntaya bağlı darbeciler, Enosis yanlısı ve EOKA üyesi Nikos Sampson'u cumhurbaşkanı ilan etti.⁴⁵ Aynı gün Afyonkarahisar'da bulunan Başbakan Ecevit, “*Kimse Kıbrıs'ta kargaşayı fırsat sayarak Türklerin haklarına dokunmaya kalkmasın. Hiçbir oldubittiyi kabul etmeyiz. Türklerin haklarına el sürdürtmeyiz, sürdürtmeyeceğiz!*”⁴⁶ şeklinde iç ve dış kamuoyuna sesleniyordu.

⁴² Uğur Tekin, *Erbakan'ın Günah Galerisi*, Orkun Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 140.

⁴³ Soner Yalçın, *Erbakan Eziyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltilen Bir Siyasal Liderin Portresi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 103-105.

⁴⁴ Cahit Kayra, *'38 Kuşağı Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 414.

⁴⁵ *Milliyet*, 16 Temmuz 1974.

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974.

Bu süreçte Türkiye, İngiltere'ye Kıbrıs'ın bağımsızlığını garanti eden Zürih Antlaşmasını hatırlatan bir nota verdi. Buna göre Türkiye, İngiltere'ye ortak harekât ve bu konuda 24 saat içinde toplantı yapmayı öneriyordu.⁴⁷ Buna karşın ABD ve İngiltere, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine karşı olduklarını açıkladılar. SSCB ise, Kıbrıs'ta yaşananları faşist bir girişim olarak gördüğünü açıkladı. Bunlara ek olarak Başbakan Ecevit, mecliste temsil edilen parti liderleriyle yaptığı toplantıda, onları gelişmeler ve hükümetin konuya yaklaşımı konusunda bilgilendirdi. Toplantıda parti liderleri Ecevit'ten Kıbrıs'ı “*Milli Dâva*” olarak ele almak için gereken dikkat ve özeni göstermesini istediler.⁴⁸

Diğer taraftan Başbakan Ecevit, Londra'ya giderek, İngiltere Başbakanı Harold Wilson'a Kıbrıs'a Türkiye ve İngiltere'nin ortak harekâtı teklifinde bulundu. Ecevit'in kendisine Yunan hükümetinin olayların tahrikçisi olduğu söylenen Wilson tarafından teklif kabul edilmedi.⁴⁹ Bu süreçte ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in özel temsilcisi Joseph Sisco ise, kendilerinin Türkiye'nin müdahalesinden yana olmadıklarını Ankara'ya bildirdi. Hükümet, ABD'nin bu çıkışı dikkate almayarak, Sisco'ya eski hataların tekerrür etmeyeceğini, bu kez Türkiye'nin müdahale edeceğini söyledi.⁵⁰ ABD'nin Kıbrıs konusunda garantör devletlerden birisi olmaması bu süreçte hükümetin ABD'yi konu dışında tutmaya iten temel neden olduğu söylenebilir.

Başbakan Ecevit'in emri ile Türk Silahlı Kuvvetleri, hava ve deniz kuvvetlerinin desteğiyle kara birliklerini Kıbrıs'a çıkardı. Dünya bu haberi Başbakan Ecevit'in yaptığı açıklama ile öğrendi. Ecevit'e göre; Türk askerleri adaya savaş için değil barış için ve sadece Türklere değil Rumlara da barış getirmek için gidiyordu.⁵¹ Türk askeri harekâtın ilk iki gününde Girne-Gönyeli-Lefkoşa üçgenini ele geçirdi. Türk askerinin ilerleyişi karşısında BM Güvenlik Konseyi toplanarak, ateşkes ilan edilmesini ve Türkiye-Yunanistan-İngiltere arasında görüşmelerin başlatılmasını istedi. Ateşkesin sağlanması üzerine İngiltere-Türkiye-Yunanistan temsilcileri, Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için Cenevre'de iki kez bir araya geldiler. Bu görüşmelerde Türkiye, bağımsız ve federatif bir devlet yapısı içinde, kuzeyde Türklerin; Erenköy, Lefke, Lefkoşa ve Magosa'nın güneyinde de

⁴⁷ *Hürriyet*, 17 Temmuz 1974.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1974.

⁴⁹ *Hürriyet*, 19 Temmuz 1974.

⁵⁰ Semih Altan, *Üçüncü Adam*, Birlik Yayınları, İstanbul, 1974, s. 159-177.

⁵¹ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1974.

Rumların bulunacağı Birleşik Kıbrıs Devleti önerisinde bulundu. Ancak teklif Yunanistan tarafından reddedildi.⁵²

Cenevre görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve Kıbrıs'ta ateşkes ihlallerinin devam etmesi üzerine Türk Ordusu İkinci Barış Harekâtını başlattı. Bu kez başta İngiltere olmak üzere ABD ve NATO harekâta karışmayacaklarını açıkladı. Üç gün içinde Kıbrıs'ın yaklaşık %40 oranında toprakları Türkiye'nin kontrolüne geçerken yeniden ateşkes ilan edildi. Bu süreçte Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi karşısında gereken desteği görmediği gerekçesiyle NATO'dan ayrıldığını açıkladı.⁵³ Ancak, Yunanistan Başbakanı Karamanlis, Türkiye ile savaşmak niyetinde olmadıklarını söyleyerek, darbe girişiminden dolayı cunta yönetimini suçladı.

Kıbrıs Barış Harekâtının kamuoyunda CHP lideri Ecevit'i öne çıkarması, muhalefeti tedirgin ettiği gibi, koalisyon içinde de, CHP ile MSP arasındaki görüş ayrılıklarını tetikledi.⁵⁴ Başbakan Ecevit, İskandinav ülkelerini ziyareti öncesinde başbakan vekilliğini, Başbakan Yardımcısı Erbakan yerine CHP'li Devlet Bakanı Orhan Eyüpoğlu'na bıraktı. Bu gelişmeye Erbakan ve MSP bakanları kararnameyi imzalamayarak karşılık verdi. Geziyi ertelemek zorunda kalan Ecevit'in bu tercihi hükümet krizini ortaya çıkardı. Sonuçta Ecevit'in CHP'nin içinde olmadığı bir hükümet kurulamaz düşüncesinden hareketle 18 Eylül 1974'te istifasıyla ülke yeni bir döneme girdi. Burada Ecevit'in sağ partiler bir araya gelemesiz şeklindeki öngörüsünün, daha doğrusu öngörüsüzlüğünün sonucu ülkeye pahalıya patladığını söylemek gereklidir.

3. Milliyetçi Cephe'nin Bileşenlerine Genel Bir Bakış

Milliyetçi Cephenin⁵⁵ lideri durumundaki AP, 27 Mayıs 1960 Darbesinin ardından sivil siyasete dönme kararı alındığında kurulan -11 Şubat 1961- ilk partilerden biri oldu. Partinin kurucu lideri, darbe sonrasında Genelkurmay Başkanlığına getirilen ancak kısa süre sonra darbecilerle anlaşamadığı için

⁵² İlker Başbuğ, *Türkiye Cumhuriyeti'nde (1961 – 1980) Güç Odaklarının Mücadelesi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 263-288.

⁵³ Başbakan Ecevit, Yunanistan'ın çekilmesini NATO'nun askeri kanadında bir zaaf yaratmayacağını, boşlukları Türkiye'nin dolduracağını söyledi. *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1974.

⁵⁴ Bu süreçte Başbakan Yardımcısı Erbakan partisinin rahatsızlığını basın üzerinden "Kıbrıs zaferini oya tahvil etmek isteyenler, oy yerine hava alır" şeklinde dile getiriyordu. *Hürriyet*, 9 Eylül 1974.

⁵⁵ Bundan sonra MC şeklinde ifade edilecektir.

emekli edilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala idi.⁵⁶ Kurucu liderin Haziran 1964'te ani ölümü, partinin yeni liderinin kim olacağı tartışmasına neden oldu. Kasım 1964'te yapılan AP Kongresi'nde Süleyman Demirel'in genel başkan seçilmesi partideki liderlik bunalımını bir süreliğine sonlandırdı. Demirel'in liderliğinde AP, 1965 ve 1969 seçimlerinden birinci parti olarak çıktı. Ancak 12 Mart 1971 tarihinde yapılan askerî müdahale nedeniyle iktidarı bırakmak zorunda kaldı. AP, ara rejim dönemini bitiren 14 Ekim 1973 seçimlerinden sağ yelpazedeki parçalanmanın bir sonucu olarak CHP'nin ardından ikinci parti olarak çıktı. Seçim sonucunda oluşan kısa ömürlü CHP-MSP koalisyonunun dağılmasından sonra kurulan MC Hükümetleri ise gerek ülkenin gerekse de AP'nin siyasi hayatında yeni bir dönemi açtı.

Parti programına bakıldığında temel ilkelerin antikomünizm, barışçılık, hürriyetçilik, medeniyetçilik memleketçilik ve milliyetçilik olduğu görülmektedir. Ayrıca yine programda partinin ıslahatçı ve hamleci, manevi değerlere ve inançlara bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Batılılaşma ya da modernleşme konusunda kültür değişiminden ziyade teknik ve iktisadi gelişimi merkeze alan bir görüşe sahip olan parti, laikliği din ve vicdan özgürlüğü biçiminde ele almaktadır. Milliyetçilik ise medeniyetin nimetlerinden mahrum olan yerlere okul, yol, su, elektrik vb. unsurları götürme anlamında ifade edilir.⁵⁷

MC'nin bir diğer unsuru CGP'nin ortaya çıkışı, CHP'nin iç gelişmeleriyle yakından ilgilidir. CHP'nin 1965 seçimleri öncesi siyasi yelpazedeki yerini “*Ortanın Solu*” şeklinde açıklaması, parti içinde 8'ler olarak ifade edilen bir grubun muhalefeti doğurdu. Turhan Feyzioğlu'nun lideri olduğu bu grup ortanın solu çevresi ile girdiği parti içi mücadeleyi kaybederek CHP'den ayrıldı. Güven Partisi (GP) adıyla kurulan partinin genel başkanlığına Feyzioğlu getirildi. Bundan sonraki süreçte parti, adını ilk olarak Milli Güven Partisi (MGP) daha sonra da Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) olarak değiştirirken Feyzioğlu lider olarak kaldı.⁵⁸

Partinin programında Atatürk ilkeleri dışında bir şeyin anlatılmadığı görülmektedir. Bu ilkelerden milliyetçilik birinci sırayı alırken, partinin ona verdiği önemi göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Laiklik ise, daha

⁵⁶ Mehmet Yorgancıoğlu, *Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri*, Dönence Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45.

⁵⁷ Filiz Demirci Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2003, s. 44-50; Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 166-217.

⁵⁸ Kurtul Altuğ, *Umudun Tükenişi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 147-150.

ziyade dini inançlara saygı ya da dinin politik sömürüsünün engellenmesi biçiminde değerlendirilmektedir. Devrimcilik noktasında parti eski devrimleri sahiplenilirken, yeni bir devrim fikrini reddetmekte, bunun yerine islahat düşüncesini tercih etmektedir.⁵⁹

MC hükümetlerinin üçüncü aktörü olan parti, MHP'dir. MHP'nin ortaya çıkışı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) dönüşümü ile olur. Kurucusu Osman Bölükbaşı'nın istifası sonrasında hizip ve siyasi ayrışmalar nedeniyle güç kaybeden CKMP, Alparslan Türkeş'in 1964'te partiye girişi ile yeni bir görünüm kazandı. 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan Milli Birlik Komitesi (MBK) ideolojik anlamda homojen bir niteliğe sahip değildi. Darbe sonrasına dönük farklı bir programa sahip Türkeş'in 14'ler olayı ile sürgüne çıkarılması, onu CKMP'nin liderliğine götüren yolun ilk taşlarını döşedi. Türkeş, CKMP'nin Temmuz 1965'teki olağan kongresinde partinin liderlik koltuğuna oturmayı başardı. CKMP'den MHP'ye dönüşüm ise, partinin 8-9 Şubat 1969 tarihinde Adana'da toplanan CKMP Olağanüstü Büyük Kongresi'nde gerçekleşti. Bu kongrede, tek aday olan Alparslan Türkeş, MHP'nin Genel Başkanlığına seçildi.⁶⁰

MHP'nin temel görüşlerinin dayandığı fikri çerçeve, “*Dokuz Işık Doktrini*” olarak açıklandı. Henüz partinin CKMP adını taşıdığı zamanlarda formüle edilen doktrin, şu dokuz ilkedен oluşur⁶¹: Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik, Endüstri ve Teknikçilik. Bu doktrinin Türkeş tarafından güçlü ve büyük bir Türkiye ortaya çıkarma yolunda anahtar olarak değerlendirildiği söylenebilir.

MC hükümetlerinin son unsuru İslâmcı kimliğe sahip MSP idi. Partinin kökeni, 1970'te kurulan MNP'ye dayanır. Türkiye Odalar Birliği'nin (TOB) başkanlığından uzaklaştırıldıktan sonra siyasete atılan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın kurduğu MNP, Anayasa Mahkemesi tarafından ara rejim döneminde laiklik karşıtı bir tutum takındığı gerekçesiyle kapatıldı. Bunun üzerine MSP, MNP'nin ardılı olarak siyaset sahnesine adım attı. MSP, 14 Ekim 1973 seçimlerinden sonra CHP ile bir koalisyon hükümeti kurdu ancak

⁵⁹ Gürçan Bozkır, “Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*, Ed. Doç. Dr. Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 285-286.

⁶⁰ Abdullah Kutalmış Yalçın, “Alparslan Türkeş Liderliğindeki CKMP'nin MHP'ye Dönüşümü”, *Türk Demokrasi Tarihi (1945-1980) Liderler, Partiler ve Seçimler*, Ed. Dr. Murat Karataş, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 213.

⁶¹ Ferit Saim Sanlı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne (1960-1969), Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2019, s. 454-459.

bu koalisyonun ömrü kısa oldu. Bununla birlikte MSP, dönemde MC koalisyonlarında yer alarak tekrar iktidar ortağı olmayı başardı.⁶²

MSP'nin ideolojik çizgisinde manevi kalkınma düşüncesinin merkezi bir role sahip olduğu görülmektedir. Parti bu amaçla eğitim sistemini ıslah etmek, onu ahlak, milli ve manevi değerlere bağlılık, saygı gibi esaslara oturtmak gayesini güttü. İktisadi hayatta faizcilige ve tefeciliğe keskin bir karşıtlık sergileyen MSP, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katılma çabalarına karşı da ciddi bir muhalefet sergiledi.⁶³

4. Milliyetçi Cephe'nin Ortaya Çıkışı

Yukarıda da ifade edildiği gibi MC'nin unsuları siyasi yelpazenin sağında yer alıyordu. Bu partilerden AP, merkez sağ çizgide olmasına karşın daha milliyetçi bir çizgideki MHP ve daha dini söylemi baskın olan MSP ile aynı ittifakın içerisinde yer aldı. Aslında bu durum dönem itibarıyla gayet normaldi. Zira bahsedilen dönemde merkez sağın destek alacağı liberal, ılımlı, şehirli bir toplumsal yapı mevcut olmayıp, onun toplumsal desteği ile diğer sağ partilerinki arasında belirgin bir fark mevcut değildi. Bundan dolayı ki, MC Hükümetlerini dönemde sadece bir iktidar ortaklığı olarak değil aynı zamanda ideolojik bir birliktelik olarak da görmek gereklidir.

Dönemde MC'nin ortaya çıkışını sağlayan ortama bakıldığında, Türk siyasi hayatında etkisini hissettiren keskin bir kutuplaşmanın varlığı görülmektedir. 14 Ekim 1973 seçimleri ile birlikte siyasetin ana yönü, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel üzerinde şekillenmeye başladı. Buna karşılık Ecevit ile Demirel arasında iktidar-muhalefet çekişmesi, sadece meclis içinde gelişmemiş; aynı zamanda hayatın her yönüne etki eden ve günden güne artan bir gerilime dönüşmüştür. Siyasetteki bu cepheleşme atmosferine paralel bir biçimde, ülkede yaşanan anarşi hadiseleri endişe verici boyutlara tırmanmış, devlet kurumları, sivil toplum örgütleri ve üniversiteler kendilerini sağcı ya da solcu olarak niteleyen gruplarca etki altına alınmıştır.⁶⁴

CHP-MSP koalisyonu dağıldıktan sonra siyasi partiler arasındaki görüşmeler/pazarlıklardan bir sonuç alınamadı. Bu durum hükümetin kurulma sorununu ortaya çıkardı. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, partiler dışı hükümet modelini uygulamaya koydu. Kontenjan

⁶² Mehmet Ergin, *Asrın Lideri Erbakan*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2014, s. 46-149.

⁶³ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 108-129.

⁶⁴ Esat Arslan, "Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol (1977-1980), *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2010, s. 111-211.

Senatörü Sadi Irmak'ı hükümet kurmakla görevlendirdi.⁶⁵ Irmak Hükümeti, Cumhurbaşkanı Korutürk'ten onay almasına rağmen meclisten onay alamadı.⁶⁶ Bu yönüyle cumhuriyet tarihinde meclisten güvenoyu alamayan ilk hükümet olarak tarihe geçti. Buna rağmen, başka bir hükümetin de kurulamaması nedeniyle Irmak'ın kurduğu hükümet yaklaşık beş ay süreyle ülkeyi yönetti.

Bu şekilde ülkeyi meclisten güvenoyu alamayan bir hükümet yönetirken, meclisten güvenoyu alacak bir hükümet arayışları da devam etti. Bu süreçte eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından, MC fikri ortaya atıldı. Buna göre, dört partinin (AP, CGP, MSP, MHP) içinde olacağı bir koalisyon hükümetinin kurulacaktı. Söz konusu partilerin genel başkanları, 1974'ün son günlerinde birlikte çalışma yönündeki kararlarını beyan eden bir bildiri yayımladılar. CGP lideri Feyzioğlu'nun okuduğu bildiriye ilham kaynağının Türk milliyetçiliği olacağı, milli ve manevi değerlere saygılı olunacağı, hür demokratik rejimin komünizme ve diğer yıkıcı akımlara karşı savunulacağı, hızlı sanayileşmenin milli hedef sayılacağı gibi söylemler dikkati çekmekteydi.⁶⁷

Bu süreçte AP lideri Demirel başta Celal Bayar olmak üzere eski DP'lilerin desteğini aldı. Ayrıca DP'den Sadettin Bilgiç'inde içinde olduğu 9 milletvekili istifa ederek kurulacak hükümete destek vereceklerini açıkladı.⁶⁸ Sonuçta AP, CGP, MSP ve MHP'den oluşan Birinci MC hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde ülkeyi yönetmeye başlarken, koltuk dağılımı şu şekilde oldu.⁶⁹ Hükümet listesine bakıldığında AP'nin 16, CGP'nin 4, MHP'nin 2 ve MSP'nin 8 üye ile temsil edildiği görülmektedir. Koalisyonun en küçük ortağı durumundaki MHP'nin mecliste 3 milletvekili ile temsil edilmesine rağmen başbakan yardımcılığına ek olarak 1 bakanlık alması dikkat çekiciydi. Bu durumu süreçte Demirel'in komünizmle mücadele yolunda Türkes'e ödediği diyet olarak ifade etmek mümkündür. DP'den ayrılarak hükümete destek veren bağımsızlar ise kabinede yer almamışlardı.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1974.

⁶⁶ Nimet Arzık, *Demirel'in İçi - Dışı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 106.

⁶⁷ Uğur Gümüştekin, *Ufuk ve Çizgi Olaylar/Seçimler/Buhranlar*, Gümüştekin Yayınları, İstanbul, 1976, s. 104-106.

⁶⁸ Bilgiç bu süreçte Milliyetçi Cephe'nin kendileri sayesinde kurulduğunu ifade eder. Buna göre, destek sebeplerinin arkasındaki en önemli nedenler petrol şoku sonrası ortaya çıkan ekonomik durum, saldırganlaşan SSCB ve etnik kökenli komünist terördü. Sadettin Bilgiç, *Dr. Saadettin Bilgiç'in Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 236-239.

⁶⁹ *Hürriyet*, 1 Nisan 1975.

AP lideri Demirel'in başında bulunduğu koalisyon hükümeti 12 Nisan 1975 tarihinde 222 "Evet", 218 "Hayır" ve 2 "Çekimser" oyun kullanıldığı meclisten güvenoyu aldı.⁷⁰ CHP lideri Ecevit tarafından "Sağcı bir komplo" şeklinde eleştirilen koalisyon yoluyla AP lideri Demirel, 12 Mart 1971'de bırakmak zorunda kaldığı başbakanlık koltuğuna yeniden oturuyordu.⁷¹ Başbakan Yardımcısı ve MHP lideri Türkeş ise, hükümetin kurulmasını istemeyenlerin bir avuç CHP yöneticileri, devlet düşmanları ve komünistler olduğunu söyleyerek CHP lideri Ecevit'i eleştiriyordu.⁷²

Bu şartlarda çalışmaya başlayan MC hükümetinin öncelikli olarak ele alıp irdelediği sorun alanlarından birisi, köylülerin ve çiftçilerin problemleri oldu. Bu noktada hükümet ilk olarak, bütün kimyevi gübre fiyatlarında indirime gitti. Bundan başka, doğal felaketlerden zarar gören köylüler ve çiftçilere yardım amacıyla bir kanun tasarısı hazırlanıp meclise sevk edildi. Kanun tasarısında sel, dolu, don, yangın, toprak kayması, hastalık, kuraklık ve haşereler gibi sebeplerle tarım ürünleri yahut koşum ve irat hayvanları zarar gören köylü ve çiftçilere yardım amacı güdüldükçe, iktisadi bakımdan yeniden üretici sınıfına dâhil olmaları için onlara bağış veya faizsiz kredi sağlanması öngörüldü. Bu tarımsal desteklerin dışında köylülerin elektriğe kavuşturulması amacıyla alınan birtakım tedbirler de alındı. Bunlar köylere götürülen hizmetlerde köylüden alınan zorunlu katılma payının kaldırılması ek olarak köy elektrikleştirilmesinde kullanılan direklere gümrük muafiyeti oldu.⁷³

Diğer taraftan Demirel Hükümeti, pamuk ve pancar üreticilerine olan devlet borçlarını da öderken, tütün ve pancar üreticilerine dönüm başına ödenen avansı arttırma yoluna gitti. Bundan başka, küçük çiftçilerin vergi muafiyetinin sınırını yükselten ve bu sayede küçük çiftçilerin ve balıkçıların daha geniş vergi muafiyetinden yararlanmasını öngören bir kanun teklifini meclise sundu. Ayrıca tohumluk fiyatlarını indirmeyi ve orman köylülerinin kesme ve taşıma ücretlerine zam yapmayı da ihmal etmedi. Hükümetin odaklandığı meseleler arasında işçilerin sorunları da özel bir yer tuttu. Bu noktada örneğin emekli işçileri, işçi dul ve yetimlerini, malul işçileri ilgilendiren bir kanun teklifi meclisten geçirildi. Bu kanunda emekli, dul ve yetim aylıklarının arttırılması karara bağlanırken en düşük aylıklarda arttırma oranı yaklaşık %85 oldu. Ayrıca söz konusu kesimlerin aylıklarının

⁷⁰ *Hürriyet*, 13 Nisan 1975.

⁷¹ Turgut Yılmaz Güven, *Demirel'li Yıllar 1964 – 11 Eylül 1980*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 112-113.

⁷² *Milliyet*, 12 Nisan 1975.

⁷³ Gümüştekin, *a.g.e.*, s. 319-321.

kanunla dondurulması uygulamasına, para değerindeki değişmelerin ücretleri yetersiz hale getirebileceği gerekçesiyle son verilirken, aylıkların iki yılda bir gözden geçirilmesi benimsendi. Bunlara ek olarak emekli işçilerin eş ve çocuklarının sağlık sigortası kapsamına alınması da hükümet tarafından bir kanun ile karara bağlandı. Ayrıca kıdem tazminatının iki katına çıkarılması, işçi konut kredilerinin arttırılması, çalışan kadınların 20 yılda emeklilik hakkına kavuşması gibi icraatlar da önemli gelişmeler oldu.⁷⁴

MC hükümeti, küçük esnaf ve sanatkârların Halk Bankası'ndan aldıkları kredilerde uygulanan vergi ve harçların, Ticaret Odasında kayıtlı olup olmadıklarına bakılmaksızın kaldırılması kararı aldı. Ayrıca küçük esnaf ve sanatkârlara verilen işletme ve meslek kredisi miktarında artışa gitti. Ortaokul ve lise mezunu yahut bunlara denk okuldan mezun olan devlet memurlarının daha ileri kademelere ve derecelere terfi imkânı da bir kanunla düzenlendi.⁷⁵

Bütün bunlara rağmen MC hükümeti döneminde devlet kadrolarında yapılan değişiklikler, söz konusu dönemde iç politikaya damga vuran gelişme olarak öne çıktı. Bu dönemde hükümetin görevden aldığı yahut göreve atadığı memur sayısı yaklaşık beş yüz oldu. Hemen hemen bütün valilerin yerinin değiştirilmesi, TRT üzerinde yapılan değişiklikler dikkat çekti. CHP – MSP koalisyonu döneminde TRT genel müdürü görevine getirilen İsmail Cem, bakanlar kurulu kararnamesiyle görevden alınarak yerine Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş getirildi.⁷⁶

5. Milliyetçi Cephe'nin Dış ve İç Gündemi

MC hükümetinin dış politikasının Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtından dolayı ABD'nin silah ambargosunun etkisinde şekillendiği söylenebilir. Dolayısıyla bu dönemin en önemli dış politika konularının başında bu ambargo gelmektedir. ABD Kongresi'nin ambargo kararından vazgeçmesi için bu dönemde Türk devlet adamları çok farklı arayışlara girişti. Bu kapsamda dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil, ambargo yakında kalkmazsa Türk-Amerikan ilişkilerinin etkileneceği uyarısında bulundu. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ise askeri yardımın baskı unsuru işlevi görmesine karşı olduklarını ifade etti. Başbakan Demirel ise, ABD Başkanı Ford ile görüşerek kendisine ambargo yüzünden ilişkilerin olumsuz

⁷⁴ Gümüştekin, *a.g.e.*, s. 317-318.

⁷⁵ Gümüştekin, *a.g.e.*, s. 319-320.

⁷⁶ Güven Gürkan Öztan, "I. Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975 – 1977)", *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 436 – 438; Uğur Tekin, *Ecevit'in Günah Galerisi*, Umur Kitapçılık, İstanbul, 1975, s. 190-192.

etkilenmesinin yersizliği düşüncesini ilettiler. Bununla birlikte gerek Başkan Ford gerekse de Dışişleri Bakanı Kissinger'ın ABD ambargosunun kaldırılmasına dair girişimleri başarılı olmadı. Bunun üzerine Demirel Hükümeti, 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İş birliği Anlaşması'nın feshedildiğini ve NATO kullanımındaki üsler haricinde Türkiye'deki ABD üslerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolüne devredilmesi kararını aldı.⁷⁷

Bu karar sonrası Türkiye'deki ABD üslerinden (İncirlik hariç) ABD bayrakları indirilerek yerine Türk bayrakları çekildi. Bu gelişme, ABD yönetimi içinden ABD Kongresi'ne sert eleştirilerin yapılmasına neden oldu. Ayrıca ambargonun kalkması yönünde Kongre'ye baskı uygulandı. Sonuçta Temsilciler Meclisi, ambargonun kısmen kaldırılmasına dair tasarıyı 176'ya karşı 237 oyla kabul etti. Yasanın yürürlüğe girmesi sonucunda 5 Şubat 1975'ten önce sözleşmeleri yapılan, parası ödenen 185 milyon dolarlık askeri malzeme Türkiye'ye gönderildi. Bununla birlikte ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'taki kuvvetlerini artırmaması ve haşhaş ekimi yasağı gibi konuları şart olarak ileri sürdü. Türkiye bu kararı yetersiz bulduğunu açıkladı.⁷⁸

Soğuk Savaş döneminde Türkiye-SSCB arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Türkiye-ABD ilişkilerinin krize girdiği dönemlere denk geldi. Bununla birlikte MC hükümeti döneminde de ilişkiler ekonomik alanla sınırlı kaldı ve Türk dış politikasının ABD'ye düşük yerleşik yaklaşımı değişmedi. İlk olarak Haziran 1975'te iki ülke arasında Türkiye'de 700 milyon dolarlık sanayi yatırımını öngören bir antlaşma imzalandı. Bunu 1977 yılında SSCB'nin, Türkiye'ye on yıl içinde 1.3 milyar dolarlık ekonomik yardımda bulunacağı taahhüdü izledi.⁷⁹

MC hükümeti dış politikada ABD ve SSCB ile bunları yaşarken Yunanistan ile Kıbrıs meselesine bağlı Adaların Silahlandırılması, Ege Kıta Sahaneliği, Ege Fır Hattı ve Ege Karasuları konularında karşı karşıya geldi. Türkiye bu gelişmeler karşısında NATO kayıtları dışında yer alacak Dördüncü Orduyu (Ege Ordusu) merkezi İzmir olmak üzere oluşturdu.⁸⁰ Diğer taraftan dönemde Türkiye-Batı İlişkileri de istenilen düzeyde gelişmedi. Bunun temel sebebi AET'den istenen 1 milyar dolarlık yardımın yaklaşık 300 milyon dolar olarak gelmesi idi. Bu durum karşısında Türkiye tek taraflı olarak

⁷⁷ Hasan Kösebalan, *Türk Dış Politikası*, Çev. Hüsamettin İnaç, Big Bang Yayınları, Ankara, 2014, s. 213; ABD Savunma Bakanlığı, Türkiye'deki üslerde önemli sayıda nükleer stok olduğunu açıkladı. *Hürriyet*, 25 Temmuz 1975.

⁷⁸ *Milliyet*, 2 Ekim 1975.

⁷⁹ Ali Balcı, *Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s. 179.

⁸⁰ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 589-592.

Katma Protokol'de yer alan 60. maddeyi (Korunma Maddesi) işletme yönünde adım attı. Türkiye'nin bu adımı karşı tarafa dönük bütün yükümlülüklerin dondurulması ve gümrük listelerinde hiçbir indirim yapılmaması anlamına geliyordu.⁸¹

Birinci MC döneminde ülke genelinde başta üniversiteler olmak üzere farklı zeminlerde yaşanan olayların artarak devam etmesi sonucu çok sayıda insan yaralandı ya da hayatını kaybetti. Ayrıca bu dönemde siyasi liderlere yapılan saldırılar da yaşandı. Bu noktada Başbakan Demirel bir basın toplantısı sonrasında üzerinde sahte subay üniforması bulunan Vedat Önsel isimli bir kişinin saldırısına uğrarken⁸², aynı şekilde CHP lideri Ecevit de ülke gezilerinde farklı zamanlarda saldırıyla karşı karşıya geldi. Bu dönemde liderler fiziki saldırıların yanı sıra suikast tehditleriyle de karşılaştı. Örneğin 5 Haziran 1977 erken genel seçimlerine üç gün kala Taksim'de büyük bir miting yapmayı planlayan CHP lideri Ecevit'e Başbakan Demirel tarafından yollanan gizli bir mektupta, kendisine miting sırasında suikast yapılacağı bilgisi iletildi. Mektupta Ecevit'e Sheraton Oteli'nin üst katlarındaki odalardan birinden uzun namlulu ve dürbünlü bir silahla ateş edileceği haber verilirken, kendisinden bu nedenle mitinge gitmemesi istenildi. Buna rağmen Ecevit, bir radyo konuşmasında bu konuyu kamuoyuna açıklarken, her şeye rağmen mitinge gideceğini ifade etti.⁸³ Sonuçta Ecevit, yüzbinlerin katıldığı mitingi yaptı ve suikast ya da benzeri herhangi bir hadise meydana gelmedi. Bununla birlikte aynı süreçte seçim gezisi için İzmir'e giden Ecevit'e Çiğli Havalimanı'nda bir polis tarafından ateş edildi. Olayda Ecevit'e bir şey olmazken, koruması yaralandı.⁸⁴

Bunlara ek olarak 1 Mayıs 1977 tarihinde, Taksim'de cumhuriyet tarihinin en gizemli olaylarından birisi yaşandı. Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) Genel Başkanı Kemal Türkler'in konuşma yaptığı işçi kitlesinin üzerine farklı çap ve ebatlardaki silahlarla ateş edildi. Kurşun yağmurundan kaçmak isteyen insanlar meydana tek çıkış noktası durumundaki Kazancı Yokuşu'na yöneldiklerinde sokağı kesecek şekilde park edilmiş bir kamyon ve arkasında örtülü bir barikat ile karşılaştı. Bu şekilde kurşun yağmurundan kaçmaya çalışan insanların onlarcası barikatlarda sıkışarak/ezilerek hayatını kaybetti. Olaylar sona erdiğinde 36 kişinin öldüğü, çok sayıda insanın

⁸¹ Aydın - Yüksel Taşkın, *a.g.e.*, s. 275-276.

⁸² Orhan Birgit, *Kalbur Saman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 131.

⁸³ Fatih Yaşlı, "Halkçı Ecevit" *Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s. 323-324.

⁸⁴ *Milliyet*, 30 Mayıs 1977.

yaralandığı tespit edildi.⁸⁵ MC'nin bileşeni olan partiler bu dönemde olayı solun iç çatışması olarak değerlendirirken, solun muhtelif bileşenleri ve CHP ise devletin içindeki karanlık odakların ve kontrgerillanın bu olayı tertip ettiği konusunda ısrarcı oluyordu.⁸⁶

Diğer taraftan dönemin bir diğer ilgi uyandıran olayı da 1 Haziran 1977 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Namık Kemal Ersun ve çok sayıda subayın Ağustos Yüksek Askeri Şurası kararları beklenmeden emekli edilmeleri oldu. Başbakan Demirel'in bu kararı almasında, yakın dönemde gerçekleşen karanlık olayların, Ersun'un liderliğinde bir darbe hazırlığı ile ilgili olduğu düşüncesi etkili oldu.⁸⁷ Bu süreçte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar'ın "*Türk Silahlı Kuvvetleri, macera peşinde koşanlara asla iltifat etmeyecektir.*"⁸⁸ şeklinde değerlendirmede bulunması bize bir darbe arayışının olduğunu göstermektedir.

6. Milliyetçi Cephe'nin Sona Erişi

Türkiye'de ekonomik, siyasi ve sosyal buhranların yaşandığı bir dönemde iş başında olan Birinci MC Hükümeti'nin son zamanlarında yeni bir seçimin gerekliliği siyasi aktörler tarafından dillendirilmeye başlandı. MC'nin lideri durumundaki AP, bunlardan bir tanesi idi. Ana muhalefet partisi durumundaki CHP ise, olası bir erken seçimde kendisini iktidara en yakın parti olarak gördüğü için seçime taraftar olan diğer bir parti idi.

Erken seçim kararı öncesinde MC içinde yaşanan ayrışmalar dikkat çekiyordu. Bu anlamda, MSP lideri Erbakan'ın plansız-programsız bitmek bilmeyen istekleri hükümet ortağı CGP tarafından koalisyonun geleceğine dönük umut kaybına neden oluyordu. Parti içindeki bir grup Feyzioğlu'na rağmen, koalisyonun devam etmesini istiyordu. Bununla birlikte koalisyondan ayrılmak isteyenlerin çoğunluğu oluşturması ve Feyzioğlu faktörü partinin yönelimini belirledi. Ülkede günden güne huzursuzluğun arttığı atmosferde Feyzioğlu bir basın toplantısı düzenleyerek, hem MHP'yi hem de MSP'yi üstü kapalı bir biçimde eleştirdi. Bu toplantıda Feyzioğlu, anarşinin üzerine kanun dışı yollarla değil yasal yollarla gidilmesini, Atatürk'ün hatırasına hakarete bulunanlara gereken cevabın verilmesini, yolsuzluk iddialarının araştırılmasını, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı

⁸⁵ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 197.

⁸⁶ Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkçe Türkiye ve Soğuk Savaş*, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s. 290-292.

⁸⁷ Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 198.

⁸⁸ Atilla Akar, *Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 163.

ibadet yerlerinin parti maksatlarına alet edilmemesini ve başka konulardaki itirazlarını dile getirdi.⁸⁹ MC'nin lideri Demirel, Feyzioğlu'nun eleştirilerine kamuoyu önünde bir cevap vermedi. Bununla birlikte var olan koalisyon içi anlaşmazlıklar, sıkıyönetim tartışmalarından kaynaklanan görüş ayrılıklarıyla daha da arttı. Bu ortamda CGP ve MHP sıkıyönetim ilan edilmesinde ısrar ederken; AP ve MSP sıkıyönetim karşıtı bir tavır aldılar.

Toplumda giderek daha yüksek bir sesle duyulmaya başlanan erken seçim sesleri, 12 Şubat 1977'de hem Demirel'in hem de Ecevit'in erken seçime hazır olduklarını açıklamalarıyla belirgin bir durum kazandı. MC'nin diğer unsurları MHP ve MSP ise olası bir erken seçime karşı duruş aldılar. Her iki parti de hükümetin normal süresini doldurana kadar görevde kalması fikrinde olduklarını açıkladılar. Ancak erken seçimi zorunlu gören düşünce öne çıktı. Sonuçta hem AP hem de CHP tarafından verilen erken seçim önerileri TBMM'de görüşüldü. Önerge 1 "Hayır", 7 "Çekimser" oya karşı 342 "Evet" oyu ile kabul edildi.⁹⁰ Bu kararın en dikkat çekici tarafı MC döneminde AP ve CHP'nin ortak olarak aldıkları tek meclis kararı olması idi.

Bu şekilde alınan erken seçim kararı, hükümet içinde fikir ayrılıklarına sebep olduysa da hiçbir parti seçimden önce koalisyondan ayrılma yönünde adım atmadı. Bu noktada hükümet ortağı partilerin iktidar olmanın verdiği avantajla seçime gitme amacı güttükleri söylenebilir. Bununla birlikte partilerin seçimlere herhangi bir seçim ittifakında gitmedikleri de ifade edilmelidir.

Sonuçta erken genel seçimler 5 Haziran 1977'de gerçekleştirildi. Sonuçlar, ülkeye istikrar getirmekten uzaktı. CHP %41,38 oy ile birinci olurken, kendi tarihinde 1950'den sonraki en büyük seçim başarısını elde etti. Birinci MC koalisyonunu oluşturan partilerin durumu ise şöyleydi: AP %36,87 oy ile ikinci, MSP %8,56 oy ile üçüncü, MHP %6,41 oy ile dördüncü ve CGP de %1,87 oy ile beşinci oldu.⁹¹ Seçimlerden sonra 13 Haziran 1977 tarihinde Başbakan Demirel'in Çankaya Köşkü'ne gidip istifasını sunmasıyla birlikte Birinci MC dönemi sona erdi.

⁸⁹ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Buke Kitapları, İstanbul, 2006, s. 357.

⁹⁰ AP, CGP, CHP ve MHP evet oyu kullanırken, Demokratik Parti çekimser kaldı. MSP'den sadece bir milletvekili oylamaya katılarak ret oyu kullandı. *Milliyet*, 6 Nisan 1977.

⁹¹ Füzuran Tekil, *Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel*, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1978, s. 250.

7. Yine Yeni Yeniden: Milliyetçi Cephe Hükümeti

CHP her ne kadar 5 Haziran 1977 erken genel seçimlerinin galibi olsa da tek başına iktidara gelecek milletvekili sayısına ulaşamadı. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün hükümeti kurma görevini verdiği CHP lideri Ecevit, ilk olarak MSP lideri Erbakan'la görüştü. Bu görüşmesinden olumlu bir sonuç alamaması üzerine AP lideri Demirel ile görüştü. Ancak bu süreçte Demirel'in de yanıtı olumsuz oldu. Bunun üzerine CHP'nin bir azınlık hükümeti kurma ihtimali ufukta belirdi. Solun iktidar olmasını istemeyen Demirel, eski koalisyon ortaklarına yeni bir Milliyetçi Cephe'nin kurulması için çağrıda bulundu. Buna ek olarak bu dönemde, AP, MSP ve MHP liderleri Cumhurbaşkanı Korutürk'ten Ecevit hükümetini onaylamamasını istediler.⁹² Ecevit ise, azınlık hükümetini kurma konusunda kararlı idi. Ona göre kuracağı hükümete sorumluluğunun bilincine varan 13 milletvekili destek verecek ve böylelikle hükümet kurulacaktı.⁹³ Bu süreçte azınlık hükümetinin gerçekleşmeyeceğini söyleyen Demirel ise, “*Ecevit 13 adam arıyor. Utanç verici yollara başvurmasından endişeleniyorum*”⁹⁴ diyordu.

Cumhurbaşkanı Korutürk, 21 Haziran 1977 tarihinde Ecevit'in azınlık hükümetine onay verdi. Dönemde AP lideri Demirel'in “*Çankaya Hükümeti*” ismini taktığı bu hükümet⁹⁵, güvenoyunu beklemeden çalışmaya başladı. Tarihe, 2. Ecevit hükümeti olarak geçen bu azınlık hükümeti ilk iş olarak asayiş ve can güvenliğini sağlamakla görevli bir komisyon kurulması kararı aldı. Ardından ikinci iş olarak MC döneminde hayata geçmeyen mahkeme kararlarını yürürlüğe koydu. Bunu görevden alınan kamu görevlilerinin görevlerine iadesi izledi. Bunlara ek olarak koalisyon tarafından yapılan bütün atamalar durduruldu. Bu doğrultuda en ses getirici işlem TRT genel müdürü Şaban Karataş'ın görevden alınarak yerine Cengiz Taşer'in atanması oldu.⁹⁶ Yapılan bu icraatlar ve CHP'ye yakın isimlerin üst

⁹² *Milliyet*, 21 Haziran 1977.

⁹³ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1977; Dönemde CHP'nin önemli isimlerinden biri olan Ali Nejat Ölçen'e göre Ecevit'in azınlık hükümeti denemesine girişmesinde farklı çevrelerden meclisten hükümetin güvenoyu alacağına dair kendisine garanti verilmesi idi. Ali Nejat Ölçen, *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayınları, Ankara, 1995, s. 143-150.

⁹⁴ *Milliyet*, 12 Haziran 1977.

⁹⁵ Ahmet Buldanlı, *Bir Liderin Anatomisi*, Ankara, 1987, s. 60; Cumhurbaşkanı Korutürk'ü yanlı davranmakla eleştiren AP lideri Demirel, “*Hükümetin onaylanması işgale imkân verdi. Bu vahim bir Anayasa bunalımıdır. Çankaya hükümetleri en kısa zamanda yerini Meclis hükümetlerine terk edecektir.*” şeklinde tepkisini dile getirmiştir. *Hürriyet*, 22 Haziran 1977.

⁹⁶ Hayrettin Bulut, *Demirel'in Hikâyesi 32 Kısım Tekmili Birden*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1991, s. 114-115.

düzey görevlere getirilmeleri AP, MSP ve MHP'nin sert tepkisine sebep oldu.

Azınlık hükümet programının hazırlandığı atmosferde farklı toplumsal kesimlerden Ecevit hükümetine destek açıklamaları yapıldığı görüldü. Sanayi Odaları Birliği Başkanı Sakıp Sabancı ve İktisadi Kalkınma Vakfı Başkanı Ertuğrul Soysal, Ecevit hükümetinin paranın değerinin ayarlanması, işçi-işveren ilişkilerini iyileştirilmesi, KİT zamları vb. konularda zorunlu kararları alabileceğini dile getiriyorlardı. Bunlara ek olarak Türk-İş de, diğer partilerde yer alan sendika kökenli milletvekillerine Ecevit hükümetine güvenoyu vereme çağrısında bulunuyordu.⁹⁷

Parti dışı çevrelerin beklentilerinin ciddi oranda karşılandığı programına, Sakıp Sabancı ve Vehbi Koç gibi iş adamlarının açık desteğine rağmen Ecevit'in azınlık hükümeti 3 Temmuz 1977 tarihinde yapılan güven oylamasında 217 "Evet" oyuna karşı 229 "Hayır" oyuyla meclisten güvenoyu alamadı.⁹⁸ Bu şekilde Ecevit'in azınlık hükümeti kısa sürede sona ererken, Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini AP lideri Demirel'e verdi. Demirel'in yeni bir koalisyon kurma teklifine MHP ve MSP liderlerinin sıcak bakması Ecevit'i rahatsız etti. İlginç bir şekilde bu süreçte Ecevit bir AP - CHP koalisyonu önerisinde bulunmuşsa da Demirel, CHP ile koalisyon fikrini eşyanın tabiatına aykırı olarak niteledi ve reddetti. Demirel, hükümeti kurduğunda Ecevit'in yaptığı tüm atamaları iptal edeceğini söyledi.⁹⁹

AP, MHP, MSP arasında yapılan görüşmeler sonrasında 21 Temmuz 1977'de bu üç partiden oluşan yeni hükümet kuruldu ve sonraki gün cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. İlkinden farklı olarak bu hükümette Feyzioğlu'nun başında bulunduğu CGP yoktu. Böylelikle Demirel'in liderliğindeki İkinci MC hükümeti çalışmaya başlarken, hükümeti oluşturan partilerin bakanlar kurulundaki temsili de aşağıdaki şekilde oluyordu.¹⁰⁰ Hükümet listesine bakıldığında Demirel'in Başbakan olma adına Erbakan ve Türkeş'e verdiği tavizlerin boyutu ortaya çıkıyordu. Koalisyonun lideri durumundaki AP 16 bakanlık alırken, MHP ve MSP için bu rakamlar sırasıyla 5 ve 8 oldu. Meclis'teki temsil durumlarıyla bakanlıklar arasındaki orantısızlığın en önemli sebebinin Demirel'in bu iki parti olmadan çoğunluğu elde edemeyeceğinin farkında olması idi. Arslan'a göre bu durum

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1977.

⁹⁸ *Hürriyet*, 4 Temmuz 1977.

⁹⁹ *Milliyet*, 9 Temmuz 1977.

¹⁰⁰ *Milliyet*, 22 Temmuz 1977.

dönemde Demirel'in iktidarda bulunma adına ne ölçüde taviz verebileceğine ya da pratik sonuçlara dönük düşünme biçimine de ayna tutuyordu.¹⁰¹

8. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin Dış ve İç Gündemi

İkinci MC döneminde izlenen dış politikaya bakıldığında Kıbrıs ile ilgili konular öne çıkmaktadır. Bu konudaki ilk gelişme Mayıs 1977'de Londra'da yapılan NATO zirvesi toplantısında Başbakan Demirel'in, ABD ambargosunun kaldırılmasına dönük olarak ABD Başkanı Jimmy Carter ile yaptığı görüşme oldu.¹⁰² Bu süreçte ABD basınının Kıbrıs meselesinde Türk tezine yaklaşması da Türkiye'deki hükümet çevrelerinde Türkiye'nin zaferi olarak değerlendirildi. Bununla birlikte ABD ambargosunun bu dönemde kalkması söz konusu olmadı.

Diğer taraftan Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in bakanlar kurulundan onay almadan Kasım 1977'de Mısır'ı ziyaret etmesi, koalisyon ortakları arasında tartışmalara neden oldu. Bu geziye muhalefetin eleştirisi ise, Türkiye'nin petrol ithalatını büyük ölçüde Irak ve Libya'dan yapması nedeniyle, İsrail'e yaklaşan Mısır'ı ziyaret etmenin uygun olmayacağı temelinde oldu.¹⁰³

İkinci MC döneminin iç politikadaki en önemli gündemi çok sık yaşanan elektrik kesintileri oldu.¹⁰⁴ Hükümet, televizyonun kullanımının elektrik tüketimini arttıran başlıca etmen olduğu düşüncesinden hareketle, televizyon yayınlarının süresini gece yarısından önce bitecek şekilde kısaltma yoluna gitti.

Dönemde eğitim ve kültür alanında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'nün, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü adıyla yeniden düzenlendi. Ayrıca Yüksek İslam Enstitüleri'nin İslami İlimler Akademisi haline dönüştürülmesi yolunda bir kanun teklifi hazırlandı. Bunlara ek olarak ortaöğretimde anarşik olayların ortaya çıkmaması için de "sınıf geçme imtihan ve disiplin yönetmeliği" ile ilgili çalışmalar Talim ve Terbiye Kurulu'na sunuldu.¹⁰⁵

¹⁰¹ Murat Arslan, *Süleyman Demirel*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 156.

¹⁰² *Milliyet*, 9 Mayıs 1977.

¹⁰³ *Hürriyet*, 1 Ekim 1977.

¹⁰⁴ Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası "Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine"*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s. 138; Ankara'da yapılan ağır sanayi toplantısında elektrik kesintisi yaşanırken, Gökçekaya, Hirfanlı ve Sarıyar Barajları'nda üretim durdu. Başbakan Demirel, elektrik kesintilerinin bir ay içinde sona ereceğini söyledi. *Hürriyet*, 20 Ağustos 1977.

¹⁰⁵ Fuat Uçar, *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2021, s. 445-447.

İkinci MC'nin ekonomi politikasına göz atıldığında, ilk olarak Türk lirasının değerini farklı para birimlerine karşı ayarlamak amacı taşıyan devalüe girişimi ortaya çıkar.¹⁰⁶ Ayrıca bu dönemde IMF'in ekonominin içinde bulunduğu darboğazdan çıkarılabilmesi adına zorunlu gördüğü kimi önerilerde bulunduğu görülür. Buna göre öneriler; devalüe, bazı istikrar tedbirlerinin alınması, dış ticaret açığının kapatılması, ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilmesi/yavaşlatılması idi. Bu önlemlerin hayata geçirilmemesi halinde IMF, Türkiye'nin dış kredi bulma sorunu yaşayacağını ifade ediyordu. Hükümet, 8 Eylül 1977'de Cumhuriyet tarihinin en ağır zam paketini açıkladı. Bu pakette akaryakıt %90, çimento %69, demir %40, kâğıt %144, PTT %100 ve THY %70 oranında zamlandı¹⁰⁷.

Özetlemek gerekirse, Kıbrıs sorunu ile ilgili ambargonun etkisiyle sanayi hammaddelerinin temininde ciddi daralma, kalkınma hızında düşme, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik, kredi kaynaklarının gittikçe daralması gibi gelişmeler ekonomik tabloyu oluşturdu.

9. Milliyetçi Cephe'nin Sona Erişi

İkinci MC dönemi birincisiyle mukayese edildiğinde oldukça kısa sürdü. Koalisyonun altı ay gibi kısa sürede dağılmasında temel etmen olarak hükümetin uyguladığı politikadaki başarısızlık, halkın taleplerinin yerine getirilememesi ayrıca sağ-sol olaylarındaki artış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte koalisyonun sonunu getiren gelişmelere bakıldığında CHP'nin meclis içi ve dışında hayata geçirdiği yoğun muhalefet ve AP'nin iç sorunlarının etkili olduğu görülür. Bu noktada 11 Aralık 1977 tarihindeki yerel seçimlerdeki başarısızlığı gerekçe göstererek AP'den istifa eden 11 milletvekilinin, ülke sorunlarının çözümü için AP - CHP ortaklığı teklifinde bulunmaları önemlidir.¹⁰⁸

MC hükümetini düşürmeyi amaçlayan gensoru önergesi, CHP adına Altan Öymen ve Hayrettin Uysal tarafından verildi. CHP önergede hükümeti, Türkiye'nin gelişmesini engellemek, ulusal birliği zedelemek, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklemek, içte ve dışta güvenliği sağlayamamakla itham etmekteydi.¹⁰⁹ Başbakan Demirel ise, istifa eden milletvekillerine Ecevit tarafından çıkarıldığını ileri sürerken, Ecevit'e,

¹⁰⁶ Birinci ve İkinci MC döneminde TL %33,5 oranında değer yitirdi. *Hürriyet*, 21 Eylül 1977.

¹⁰⁷ *Milliyet*, 10 Eylül 1977.

¹⁰⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 238.

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1977.

“Hükümetten çekilmek için hiçbir sebep yoktur. Biz kendimizi başarılı sayıyoruz. Bulsunlar 226'yı devirsinler bizi. Bu bir matematik işidir”¹¹⁰ şeklinde hükümetin mecliste düşürülmesini işaret ediyordu. Sonuçta 31 Aralık 1977 tarihinde mecliste yapılan güven oylamasında 218 “Evet” oyuna karşılık 228 “Hayır” oyu verilmesiyle hükümet, Türkiye Cumhuriyeti tarihine gensoru ile düşürülen ilk hükümet olarak geçti. Bu sonuç üzerine Demirel, “Şimdi hükümet bunalımı başlamıştır” şeklinde değerlendirmede bulunurken, Ecevit ise, “Ağır bunalım sona ermiştir.”¹¹¹ tarzında açıklama yoluna gitti. Cem'e göre İkinci MC hükümetinin düşmesi, temelde yerli-yabancı sermaye çevrelerinin beklentilerini karşılayamayacağının ortaya çıkmasından kaynaklanmıştı.¹¹²

Bundan sonraki süreçte Ecevit yeni bir azınlık hükümeti kurmak için harekete geçti. AP'den istifa eden 11'lerin ayrıca CGP, DP ve bağımsızların verdiği destekle dönemde üçüncü hükümetini bıçak sırtında kurmayı başardı. 17 Ocak 1978'de meclisten 229 oyla güvenoyu alan üçüncü Ecevit Azınlık Hükümeti'nde bakanlık sayısı 34'e çıktı.¹¹³ Türk siyasal hayatında ortaya çıkışında ciddi şaibeler bulunan bu hükümetin içinde AP'den ayrılan 11 milletvekilinin neredeyse tamamına bakanlık koltuğu verildi. Hükümet kurulma sürecinde CHP yöneticileri ile 11'ler arasındaki görüşmelerin Güneş Motel'de geçmesinden dolayı siyasi yazınıımızda “Güneş Motel Olayı” denmesine sebep oldu.¹¹⁴

Ekim 1979'a kadar ülkeyi yöneten Ecevit başkanlığındaki azınlık hükümeti ciddi sorunlarla yüz yüze geldi. Bu sorunların ilki Ekim 1973'de meydana gelen petrol krizinin ortaya çıkardığı durum oldu. Söz konusu krizle dünyada petrol fiyatları aşırı yükselirken, Türkiye'de hükümetler vatandaşın tepkisini çekmemek için fiyatları aynı oranda yükseltmedi. Bunun doğurduğu durumu aşmak için ciddi bir borçlanma türü olan dövize çevrilebilir mevduat (DÇM) yoluna başvuruldu.¹¹⁵ Sonunda yeni hükümet döneminde kıtlık ve karaborsa şeklinde gelişen mal darlıkları (petrol, yağ vb.) yaşandı.

¹¹⁰ Mehmet Ali Birand, *Diyet*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 251.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1978.

¹¹² İsmail Cem, *Siyaset Yazıları (1975-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 11.

¹¹³ Bakanlık sayısı 28'den 34'e çıkarılırken, dağılımı CHP 21, CGP 2, DP 1 ve Bağımsızlar 10 şeklinde olmuştur. Faruk Ataay, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, De Ki Yayınları, Ankara, 2006, s. 122.

¹¹⁴ Himmet Kayhan, *Gün Sazak Bir Şehidin Yolculuğu*, Yarkın Yayınları, Ankara, 2015, s. 454-456.

¹¹⁵ Temelde kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanmayı ifade eden DÇM uygulaması ilk olarak 1967-1973 yılları arasında hayata geçti. CHP-MSP koalisyonu döneminde uygulama durdurulan DÇM, ikinci olarak 1975-1977 yılları arasında Demirel liderliğindeki MC

Diğer taraftan bu dönemde ülkeyi istikrarsızlaştırma amacı taşıyan sağ-sol, Alevi-Sünni görünümlü olaylarda artış gözlemlendi. Bu süreçte vatandaşın hükümetten beklediği en temel konu güvenliğin sağlanması oldu. Bu noktada olayların fitili Malatya'nın Bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun, evine gönderilen bombalı paket sonucunda iki torunu ve geliniyle birlikte hayatını kaybettiği olayla ateşlendi. Olay sonrasında Malatya'da katil hükümet şeklinde sloganlar atılırken, hükümet olayları bastırmak için Malatya'ya askeri birlikler sevk etti.¹¹⁶ 1978'in son günlerinde Kahramanmaraş'ta sağ-sol çatışması şeklinde başlayan olaylar Alevi-Sünni kavgasına dönüştü. Polisin önleyemediği/önlemediği olaylar sırasında ölümler, yaralanmalar ev işyerlerinin tahribi yaşandı. Hafızalara “*Maraş Katliamı*” olarak geçen bu olayların benzeri ilerleyen süreçte önce Sivas'ta daha sonra da Çorum'da tekrar etti. Sonunda Ecevit Hükümeti, 25 Aralık 1978'de aralarında Ankara ve İstanbul'unda olduğu 13 ilde sıkıyönetim ilan etti.¹¹⁷ Buna rağmen hükümet toplumdaki güvenlik sorununu sağlayamadı. Anarşi ve tedhiş olayları şekil değiştirerek devlet ve toplumun her kademesini ilgilendiren bir durum kazandı. Bu süreçte en dikkat çekici cinayet gazeteci Abdî İpekçi'nin öldürülmesi olurken¹¹⁸ sağda ve solda tanınmış isimlerin öldürüldüğü çoğu zamanda faili bulunamayan cinayetler yaşandı.¹¹⁹

10. Kerhen Milliyetçi Cephe Hükümeti ve 12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç

Ecevit liderliğindeki Azınlık Hükümeti'nin ülkenin kronik hale gelen ekonomik ve güvenlik sorunlarına çözüm üretmemesi, farklı çevrelerde hükümete dönük tepkileri açığa çıkardı. Bu noktada ilk gelişme CGP lideri Turhan Feyzioğlu'nun hükümetin yolsuzluklara bulaştığını söyleyerek

hükümetleri zamanında uygulandı. 1978 yılıyla birlikte kurulan Ecevit liderliğindeki azınlık hükümetinin aldığı kararla DÇM uygulaması sonlandırıldı. İrvın C. Schick ve E. Ahmet Tonak, “Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvın C. Schick - E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 569-570.

¹¹⁶ *Milliyet*, 18 Nisan 1978.

¹¹⁷ Cüneyt Arcaayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977 – 1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 542-559; Ahmet Akif Mücek, *12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası*, Gökkuşluğu Yayınları, İstanbul, 2009, s. 65.

¹¹⁸ Mehmet Ali Birand vd., *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 113-116.

¹¹⁹ Türkiye'de 1975-1980 yılları arasında faili meçhul cinayetlerin seyri MC iktidarında 1-6 arasında olurken 1978'de 44, 1979'da 104, 1980 yılında ise 124 olmuştur. Orhan Gökdemir, *Faili Meçhul Cinayetler Tarihi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2011, s. 312.

hükümetten istifası oldu.¹²⁰ 1979 yılı ülkede sağ-sol olaylarının daha da arttığı bir yıl oldu. Nisan 1979'a gelindiğinde hükümette yer alan 6 bağımsız bakan, hükümetin aşırı uçlara mensup kişilerle işbirliği içinde olduğunu, bu tür eğilimlerin önüne geçilmediği takdirde istifa edeceklerini belirten bir bildiri yayınladı.¹²¹ Aynı süreçte Cumhuriyet Senatosu'nun 1/3 yenileme ve mecliste boş bulunan 5 milletvekilliği için seçimler yapıldı. Bu seçimler 1973'le birlikte başlayan Ecevit/Karaoğlan efsanesinin sarsıldığını ortaya koydu. Seçimlerde AP oy oranını artırırken CHP ciddi oy kaybı yaşadı. Bütün bu gelişmeler Ecevit'in 16 Ekim 1979'da istifasını getirdi.¹²²

Bunun üzerine dönemde son kez Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından kendisine hükümet kurma görevi verilen Demirel MHP ve MSP'nin dışarıdan destek verdiği Demirel Azınlık Hükümeti'ni kurdu. Demirel'in Azınlık Hükümeti, 24 Kasım 1979'da yapılan oylamada 214 "Hayır" oyuna karşılık 227 "Evet" oyuyla güvenoyu aldı.¹²³ Demirel'in başında bulunduğu bu hükümetin siyasal hayattaki en önemli işlevi ünlü 24 Ocak Kararlarını hazırlaması oldu. Kararlar, kamunun ekonomideki payını küçültmeyi, ücretleri düşürmeyi, tarımdaki destek alımlarını, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonları kaldırmayı, ithal ikamesi modeli yerine dış ticareti serbestleştirip ihracatı ve ithalatı kolaylaştırmayı hedefliyordu.¹²⁴

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresinin dolması siyaseti ısındıran temel konulardan biri oldu.¹²⁵ Mecliste yaşanan sonuçsuz seçim turlarında AP ve CHP'nin kendi adaylarına tümüyle oy vermedikleri görüldü. Seçimde CHP, emekli Orgeneral Muhsin Batur'u aday gösterirken, AP'de önce Sadettin Bilgiç'i daha sonrada emekli Orgeneral Faik Türün'ü aday gösterdi. Batur ve Türün 12 Mart döneminin iki karşıt ismi idi.¹²⁶ Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesinde anlaşan ve ortak iradelerini ortaya

¹²⁰ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 200.

¹²¹ *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1977.

¹²² *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1979.

¹²³ Güven oylamasında MSP lideri Necmettin Erbakan'ın "kabal" dedikten sonra "ama tabii kerhen" dediği gözlemlendi. *Milliyet*, 25 Kasım 1979.

¹²⁴ Emin Çölaşan, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984, s.122-138; Erol Mütercimler, *Kompro Teorileri 4: İsyancılar, İhtilaller, Darbeler Herkesin Bildiği Sır*, Asi Kitap, İstanbul, 2016, s. 170-174; Meltem Tekerek, *12 Eylül ve Ekonomi Politikaları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 106-107.

¹²⁵ Bu süreçte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in, basında cumhurbaşkanlığına aday olacağı yolunda çıkan haberleri yalanladığı görüldü. *Hürriyet*, 9 Mart 1980.

¹²⁶ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 299-309.

koyan Ecevit ve Demirel arasında bu sefer tırmanışa geçen siyasi gerginlik nedeniyle bir uzlaşma ortamı kalmadı. Bütün bunlara ek olarak MSP'nin İslami düzen söylemleri ve artan siyasi cinayetler yeni bir darbenin yolunu araladı.

Sonuç

Türkiye'nin 1970'li yılları iç ve dış şartların şekillendirdiği ekonomik, siyasi ve sosyal buhran yılları olma özelliği taşır. 1969 seçimleri sonrasında tek başına iktidara gelen AP lideri Demirel 12 Mart 1971 muhtırası ile iktidarı terk etti. Muhtıradan Demirel Hükümeti'nin uyguladığı politikalarla devleti uçurumun kenarına getirdiği, Anayasa'nın gerektirdiği reformları yapmadığı, ülkenin ihtiyaç duyduğu reformları yapacak partiler üstü hükümetlerin kurulacağı söyleniyordu. Yaklaşık üç yıl süren muhtıra döneminde kurulan hükümetler ülkede istikrar sağlayamadı.

Ülkede Ara Rejim dönemini bitiren 14 Ekim 1973 seçimleri CHP'nin zaferiyle sonuçlandı. Ancak seçimler CHP'yi tek başına iktidar yapmadı. Ciddi uğraşlar sonunda kurulan CHP – MSP koalisyon hükümetinin ömrü yaklaşık sekiz ay oldu. Koalisyon döneminin dış politikadaki en önemli gelişmesi Kıbrıs Barış Harekâtı oldu. Ancak söz konusu harekât ABD'nin Türkiye'ye dönük askeri ve ekonomik ambargosunu ortaya çıkardı. Bu dönemde ABD'nin uygulamaya koyduğu bu karar Türkiye üzerinde yalnızca askeri konuda değil, ekonomik ve siyasi alanlarda da kendisini negatif yönde gösterdi. Başbakan Ecevit, Kıbrıs Barış Harekâtının ortaya çıkardığı olumlu atmosferi tek başına iktidara gelme yolunda kullandı ve istifa etti. Ancak Ecevit'in bu hamlesi mecliste bulunan sağ partiler tarafından akamete uğrattılırken, ciddi bir iktidar boşluğunu ve belirsizliği de beraberinde getirdi.

Yaklaşık altı aylık hükümet bunalımı 1975'in baharında AP, CGP, MHP, MSP koalisyonunun kurulması ile aşıldı. Birincisi Mart 1975 – Haziran 1977 yılları arasında yönetime gelen, ikincisi ise Temmuz 1977 – Aralık 1977 döneminde başlayıp sona eren iki koalisyon MC ismiyle Türk siyasal hayatında yer etti. Birinci MC Hükümetini oluşturan partiler; AP, CGP, MHP ve MSP oldu. İkinci MC Hükümeti'nde CGP yer almadı. Dönemde CHP'nin yükselişine karşı söylem geliştiren partiler; milliyetçi ve muhafazakâr hassasiyetlerindeki ortaklık nedeniyle bir araya geldi. Bu partiler “Cephe” söylemi etrafında bir araya gelmişlerse de iktidara geldikten sonra hem partiler arasında hem de partilerin kendi içlerinde ayrışmalar görüldü. Bu durumun söz konusu koalisyonun sona ermesinde önemli bir etki yaptığını söylemek mümkündür.

MC Hükümetleri, ülkede ve bölgede Soğuk Savaş'ın tüm ağırlığıyla hissedildiği bir atmosferde komünist/sol düşünceye karşı belirgin önlemler

aldı. Buna ek olarak iç politikada bir taraftan köyü ve köylüyü önceleyen ciddi çalışmalara girerken, diğer taraftan da CHP ile TRT özelinde de görüleceği gibi bir kadro mücadelesine girişti. Dış politikada ise SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesi, ABD ambargosunun kaldırılması çabalarının ön plana çıktığı görülmektedir.

AP ve CHP'nin talep ettiği bir erken genel seçim sonucu Birinci MC hükümeti sona erdi. CHP'nin güvenoyu alamaması üzerine düşen kısa ömürlü azınlık hükümetinin ardından İkinci MC Hükümeti iş başına geldi. Bu ikinci koalisyonu AP, MHP, MSP oluşturdu. İlkıyla karşılaştırıldığında oldukça kısa ömürlü olan bu ikinci hükümet, ülke içinde ekonomik darboğazla yüz yüze kalırken, dışarıda ise yine ABD ambargosunun kaldırılması için çaba gösterdi. Bu dönemde devlet kadrolarında sağ görüşlü kişilerin sayısının artması, ülkede yaşanan sağ-sol çatışmasını daha da derinleştirdi. Özellikle 1977 yılı sağ-sol olaylarının zirve yaptığı bir yıl olurken, yaklaşık 300 kişinin yaşamını yitirdiği görüldü. AP içinde gelişen 11'lerin istifası ayrıca CHP'nin etkin muhalefeti koalisyon için sonun başlangıcını getirdi. Sonuçta mecliste kabul edilen gensoru önergesinin ardından gelen güven oylamasında muhalefetin gereken miktarda "Evet" oyuna ulaşması, İkinci MC Hükümetini Türkiye tarihinde gensoru önergesi ile düşen ilk hükümet yaptı.

Bundan sonraki süreçte Üçüncü Ecevit Azınlık Hükümeti kuruldu. Ocak 1978 – Ekim 1979'a kadar çalışan bu hükümette artan ekonomik bunalım ve gittikçe ağırlaşan sağ-sol olayları ile mücadele etmek zorunda kaldı. Dönemde çalışamaz duruma gelen Başbakan Ecevit'in istifası sonrasında son kez AP lideri Demirel MHP ve MSP tarafından dışarıdan destek verilen Demirel Azınlık Hükümeti'ni kurdu. Bu hükümetin güvenoyu aldığı oturumda MSP lideri Erbakan'ın "Evet" oyu sonrasında "ama tabi kerhen" demesinden dolayı hükümete, "Kerhen Milliyetçi Cephe Hükümeti" denildi. Bu hükümet döneminde de ekonomik, siyasi ve sosyal bunalımın giderilememesi, artan sağ-sol olayları, Cumhurbaşkanı seçiminin sonuçsuz kalması, MSP lideri Erbakan'ın İslami düzen söylemleri, Afganistan'ın işgali ve İran İslam Devriminin yaşandığı atmosferde ABD'nin Türkiye'de istikrarın sağlanmasını istemesi 12 Eylül 1980 ihtilalini getirdi. Böylelikle Türkiye'nin 1970'li yıllarında sağ siyasetin en ilginç koalisyon tecrübelerinden birisi artık tarih sayfalarında yerini aldı.

Kaynakça

1.Araştırma - İnceleme Eserler

AHMAD Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

- AHMAD Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- AKAR ATİLLA, *Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- ALTAN Semih, *Üçüncü Adam*, Birlik Yayınları, İstanbul, 1974.
- ALTUĞ Kurtul, *Umudun Tükenişi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979.
- ARCAYÜREK Cüneyt, *Demokrasinin Sonbaharı 1977 – 1978*, Bilgi Yayımevi, Ankara, 1985.
- ARSLAN Murat, *Süleyman Demirel*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- ARSLAN Esat, “Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol (1977-1980), *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2010, ss. 111-212.
- ATAAY Faruk, *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2007.
- AYDIN Suavi – TAŞKIN Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- ARZIK Nimet, *Demirel'in İçi - Dışı*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BALCI Ali, *Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.
- BAŞBUĞ İlker, *Türkiye Cumhuriyeti'nde (1961 – 1980) Güç Odaklarının Mücadelesi*, Kırmızı Kedi Yayımevi, İstanbul, 2021.
- BATUR Muhsin, *Anılar ve Görüşler “Üç Dönemin Perde Arkası”*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BEKTAŞ Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- BİLA Hikmet, *CHP Tarihi 1919 – 1979*, Doruk Matbaası, Ankara, 1979.
- BİLGİÇ Sadettin, *Dr. Saadettin Bilgiç'in Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- BİRAND Mehmet Ali, *Diyet*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BİRAND Mehmet Ali vd., *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- BİRGİT Orhan, *Kalbur Saman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.
- BOZBEYLİ Ferruh, *Yalnız Demokrat*, (Haz. İhsan Dağı-Fatih Uğur), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- BOZKIR Gürcan, “Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*, Ed. Doç. Dr. Turgay Uzun, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, ss. 281-309.
- BULDANLI Ahmet, *Bir Liderin Anatomisi*, Ankara, 1987.
- BULUT Hayrettin, *Demirel'in Hikâyesi 32 Kısım Tekmili Birden*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1991.
- CEM İsmail, *Siyaset Yazıları (1975-1980)*, Cem Yayımevi, İstanbul, 1980.
- ÇEVİKÇE Erol, *Hala İyimserim*, Bilfem Yayınları, İstanbul, 2018.
- ÇOLAK Mustafa, *Karaoğlan Bülent Ecevit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÇÖLAŞAN Emin, *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1984.
- DEMİREL Hüseyin, *12 Mart'ın İcyüzü*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.

- DEMİREL Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004
- DOSTER Barış, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye – ABD İlişkileri”, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düzeni*, Der: Behlül Özkan – Tolga Gürakar, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2020, ss. 287-334.
- ECEVİT Bülent, *Bu Düzen Değişmelidir*, Ulusal Yayınları, Ankara, 1968.
- ERGİN Mehmet, *Asrın Lideri Erbakan*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2014.
- GERGER Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası “Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine”*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.
- GEVGİLİ Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.
- GÖKDEMİR Orhan, *Faili Meçhul Cinayetler Tarihi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÖNLÜBOL Mehmet – SAR Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.
- GÜLER Filiz Demirci, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2003.
- GÜMÜŞTEKİN Uğur, *Ufuk ve Çizgi Olaylar/Seçimler/Buhranlar*, Gümüştekin Yayınları, İstanbul, 1976.
- GÜNAY Ertuğrul – TUNA Altan, *Muhtradan Darbeye Türkiye'de Siyasetin Açıklamalı Kronolojisi (1971 – 1982)*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021.
- GÜVEN Turgut Yılmaz, *Demirel'li Yıllar 1964 – 11 Eylül 1980*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1997.
- HALE William, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınlar, İstanbul, 1996.
- HRİSTİDİS Şengün Kılıç – ERGÜZ, Ersel, *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar 1946 – 1992*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARA Muzaffer Ayhan, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARATAŞ Murat, “Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, Tekirdağ, 2019, ss. 69-110.
- KARATAŞ Murat, “27 Mayıs 1960 Sonrası Merkez Sağda Bir Siyasal Aktör Olarak Ferruh Bozbeşli ve Demokratik Sağ Düşüncesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 42, Cilt: 126, Sayı: 248, İstanbul, 2020, ss. 211-230.
- KARATAŞ Murat, “Türkiye’de Asker – Sivil İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi”, *Antik Çağdan Günümüze Tarih Yazıları II*, Ed. Doç. Dr. Metin Kopar, İksad Yayınevi, Ankara, 2021, ss. 203-243.
- KARATEPE Şükrü, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- KAYRA Cahit, *'38 Kuşağı Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- KAYHAN Himmet, *Gün Sazak Bir Şehidin Yolculuğu*, Yarkın Yayınları, Ankara, 2015.
- KILIÇ Ecevit, *Özel Harp Dairesi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KİLİ Suna, *1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- KÖSEBALAN Hasan, *Türk Dış Politikası*, Çev. Hüsamettin İnaç, Big Bang Yayınları, Ankara, 2014.

- MÜCEK Ahmet Akif, *12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası*, Gökkuşluğu Yayınları, İstanbul, 2009.
- MÜTERCİMLER Erol, *Komple Teorileri 4: İsyanlar, İhtilaller, Darbeler Herkesin Bildiği Sır*, Asi Kitap, İstanbul, 2016.
- NEBATİ Nurettin, *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÖLÇEN Ali Nejat, *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yay., Ankara, 1995.
- ÖZDEMİR Hikmet, "Siyasal Tarih 1960 – 1980", *Türkiye Tarihi – 4 Çağdaş Türkiye 1908 – 1980*, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, ss. 191-261.
- ÖZDEMİR Hikmet, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- ÖZTAN Güven Gürkan, "I. Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975 – 1977)", *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 415-440.
- SANLI Ferit Saim, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne (1960-1969)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2019.
- SARIBAY Ali Yaşar, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- SCHICK Irvin Cemil – TONAK, Ertuğrul Ahmet, "Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: Irvin C. Schick - E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 537-584.
- SOYSAL Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1979.
- TEKEREK Meltem, *12 Eylül ve Ekonomi Politikaları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.
- TEKİL Füzuran, *Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel*, Gökçürk Yayınları, İstanbul, 1978.
- TEKİN Uğur, *Ecevit'in Günah Galerisi*, Umur Kitapçılık, İstanbul, 1975.
- TEKİN Uğur, *Erbakan'ın Günah Galerisi*, Orkun Yayınevi, İstanbul, 1977.
- TOKER Metin, *Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül'e)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1981.
- TOKER Metin, *İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965 – 1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- TOPUZ Ali, *Değişimi Yaşamak (1932 – 1972)*, Söyleşi: Hikmet Bila, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
- UÇAR Fuat, *Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2021.
- UYAR Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP 1960 – 1971*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- ÜNSAL Artun, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961 – 1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- YALANSIZ, Nedim, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Büke Kitapları, İstanbul, 2006.
- YALÇIN, Soner, *Erbakan Ezizyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltilen Bir Siyasal Liderin Portresi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2020.
- YALÇIN, Abdullah Kutalmış, "Alparslan Türkeş Liderliğindeki CKMP'nin MHP'ye Dönüşümü", *Türk Demokrasi Tarihi (1945-1980) Liderler, Partiler ve Seçimler*, Ed. Dr. Murat Karataş, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2021, ss. 201-220.

YAŞLI, Fatih, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkiye Türkiye ve Soğuk Savaş*, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.

YAŞLI, Fatih, *"Halkçı Ecevit" Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*, Yordam Kitap, İstanbul, 2020.

YORGANCIOĞLU, Mehmet, *Politikanın İbret Dolu Seyir Defteri*, Dönence Yayınları, İstanbul, 2000.

2. Gazeteler

Cumhuriyet,

Hürriyet

Milliyet